

B R U X P A T S

Het onthaal, het verblijf en de positie van expatrianten in Brussel

Arjan van Daal

Brussel en 's-Gravenhage

Januari 2006

Voorwoord

Bruxpats? Waarschijnlijk hebt u er nog nooit van gehoord. Maar ze bestaan! Duizenden, tienduizenden zelfs. Ze wonen als expat, als expatriant in het Nederlands, in Brussel en wijde omgeving. Ze werken voor een organisatie die internationaal werkt en werft. Vaak verblijven zij een paar jaar in Brussel. Soms veel langer. Velen denken onmiddellijk aan Europese ambtenaren, aan ‘eurocraten’. Want Brussel is immers de ongekroonde hoofdstad van Europa. Maar Bruxpats werken óók voor de NAVO. Voor Eurocontrol. Voor ambassades, van China tot Chili. Voor vertegenwoordigingen van regio’s en steden in Europa. Voor Europese hoofdkantoren van internationale ondernemingen als Toyota en IBM. Voor internationale zakelijke dienstverleners in de IT, het bankwezen en de advocatuur. Voor Europaredacties van media. Voor internationale belangenorganisaties en Europese federaties van nationale NGO’s. Voor universiteiten en internationale scholen. Enzovoorts, enzovoorts.

Deze studie gaat over Bruxpats. Wie zijn zij? Waarom komen zij? Welke positie nemen zij in binnen Brussel? Hoe worden zij verwelkomd? Welke voorzieningen bestaan er voor hen? Hoe is de wederzijdse beeldvorming van de Bruxpats en de andere stedelingen? De studie is ontstaan vanuit mijn sterke interesse voor het onderwerp “internationale stad”. Wat mij vooral interesseert is: hoe zorg je dat een internationale stad een goed gastheer is voor expatrianten? En wat is de positie van de expatrianten in een grote internationale stad en welk verband heeft dat met dat gastheerschap? Vandaar dit onderzoek.

Waar kan iemand die in dát thema geïnteresseerd is, beter op onderzoek uitgaan dan in de hoofdstad van Europa? Het Verbindingsbureau Brussel-Europa (VBBE) bood mij zes weken gastvrij onderdak. Het VBBE is een kleine vereniging zonder winst oogmerk die in 1991 is opgericht door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zes weken is natuurlijk veel te kort om de stad en de Bruxpats goed te leren kennen. Alleen al het ontdekken en begrijpen van vermoede én onvermoede verschillen tussen België en Nederland vraagt meer tijd. Soms zijn het kleinigheden. Voor Vlamingen is het woord “onthaal”, verwelkoming, alledaags. Een Nederlander heeft geen idee wat wordt bedoeld. Inmiddels weet ik beter. Ik heb in zes weken een indruk kunnen opdoen van het onthaal, het verblijf en de positie van Bruxpats. Het was niet alleen leerzaam maar ook bijzonder plezierig om in Brussel te zijn. Ik heb geprobeerd dat plezier te laten doorklinken in dit rapport.

Ik wil op alle geïnterviewden en vooral de medewerkers van het VBBE hartelijk danken voor hun medewerking. Twee VBBE’ers in het bijzonder wil ik noemen. Ik bedank Yann Gall voor het feit dat hij mij zes weken lang gedoogde op zijn kamer, mij met raad en daad bijstond en mij op het rechte pad van de Franse taal hield. Karin Impens bedank ik voor haar aanstekelijke enthousiasme en niet aflatende bereidheid om ondanks hoge werkdruk mij op weg te helpen. Frans van Bork van het Bureau Internationale Zaken van de gemeente Den Haag bedank ik voor zijn sponsoring en getoonde belangstelling.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Arjan van Daal,

’s-Gravenhage, januari 2006.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Inhoudsopgave	2
1. Inleiding	3
2. Op het wereldtoneel: Brussel en zijn expatrianten	6
2.1. <i>Brussel in de wereld</i>	6
2.2. <i>De wereld in Brussel</i>	7
2.3. <i>De wereld over Brussel</i>	11
2.4. <i>Het toneel van de toekomst</i>	11
3. Achter de coulissen: Brussel en zijn gastheren	12
3.1. <i>Bienvenu! Welkom! Welcome! Willkommen! Bienvenudo! Yosoko!</i>	12
3.2. <i>Thuis in Brussel</i>	15
4. Vanaf het balkon: Brussel door de ogen van de toeschouwer	16
4.1. <i>Rollen en regie</i>	17
4.2. <i>Binding</i>	19
4.2. <i>Beeldvorming</i>	21
5. Slotakte: de internationale gaststad in de schijnwerpers	23
5.1. <i>Een vergelijking tussen internationale gaststeden: Brussel en Den Haag</i>	23
5.2. <i>Conclusies en aanbevelingen</i>	26
Bijlage	28
A. <i>Lijst met geïnterviewde personen</i>	28
B. <i>Lijst met bijgewoonde bijeenkomsten</i>	30
C. <i>Lijst met geraadpleegde bronnen</i>	30
D. <i>Lijst met gehanteerde onderzoeksvragen</i>	32

1. Inleiding

Brussel boeit. Een stad met een uitermate internationaal karakter. Nergens in Europa is het Europese zó tastbaar als in Brussel. Althans, dat vinden sommigen. Anderen nuanceren dat. Hoe het ook zij, Brussel als internationale stad, als kosmopolitische stad, als hoofdstad van Europa: het zijn thema's waaraan veel onderzoek is en wordt gewijd. In de voorliggende studie richt ik mij op één specifiek facet van deze thema's: de expatriant in Brussel als internationale stad.

De hoofdvraag van deze studie is: wat heeft Brussel als internationale gaststad te bieden om expatrianten zich er welkom en thuis te laten voelen?

De expatriant

Het woord "expatriant" staat niet in Nederlandse woordenboeken. Het is afgeleid van het Engelse "expatriate", vaak verkort tot "expat". De vertaling heb ik ontleend aan het essay *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie* van Hans van Amersfoort (2001) die expatrianten plaatst in de context van 'transnationalisme': het bestaan van een geheel van gemeenschappen en activiteiten die zich in sterke mate over landsgrenzen heen bewegen en slechts beperkt aan het vestigingsland gebonden zijn.

Van Amersfoorts benadering biedt een vertrekpunt voor een definitie van "expatriant": hij ziet de expatriant als "de man (of vrouw) die in een land verblijft waarvan hij (of zij) nadrukkelijk geen burger is, maar juist een ander land vertegenwoordigt." (p. 35) Gezien de doelstelling van mijn studie heb ik deze definitie overgenomen en op drie aspecten aangevuld, met name door een relatie te leggen met internationale organisaties.

A) De expatriant verhuist naar een ander land om te gaan werken voor een organisatie die grotendeels of volledig internationaal werkt en werft. Dat kunnen allerlei organisaties zijn, van zeer kleine tot zeer grote, publiek en privaat. Voor Brussel hanteer ik de volgende groepen van organisaties:

- internationale gouvernementele organisaties;
- de diplomatieke dienst (Permanente Vertegenwoordigingen);
- vertegenwoordigingen van Europese regio's en grote steden;
- internationale non-gouvernementele organisaties (NGO's);
- internationaal opererende ondernemingen die hun wereldwijde of Europese hoofdkantoor in Brussel hebben;
- ondernemingen in internationaal georiënteerde zakelijke diensten;
- de buitenlandse journalistiek;
- internationaal georiënteerde onderwijs- en onderzoeksinstituten.

B) De expatriant verhuist soms wel, soms niet met het voornemen om in het andere land te blijven. De een komt voor bepaalde tijd, bijvoorbeeld een, drie of vijf jaar. De ander komt voor onbepaalde tijd. Dat kan - achteraf - heel kort blijken te zijn, maar ook tot de pensionering. De expatriant behoudt zijn nationaliteit en wordt, in het geval van Brussel, géén Belgisch staatsburger.

C) De expatriant vestigt zich samen met zijn of haar eventuele partner en eventuele kinderen of andere familie- of personeelsleden in het andere land.

In de literatuur over expatrianten wordt het tijdelijk karakter van het verblijf en/of de vooraf bepaalde duur van het verblijf vaak benadrukt. Ik heb afgezien van die beperking. Ik wil een beeld schetsen van de inspanningen om expatrianten zich welkom en thuis te laten voelen in Brussel en van de plek die zij in de lokale samenleving hebben. Alleen zó is een heuse vergelijking te maken tussen mensen die met zeer uiteenlopende beweegredenen en toekomstperspectieven zich in Brussel en omgeving vestigen. De studie *Free Movers in Brussels* van Favell (2001) maakt onderscheid in twee groepen. De "sojourners" zijn jongere mensen, 25 à 35 jaar, die slechts een paar jaar blijven en dan weer vertrekken. De "settlers" zijn dertigplussers die behoefte hebben aan zekerheden in

hun leven: een eigen woning, kinderen, een uitgestippelde carrière. De twee groepen gedragen zich verschillend. Wat ze dan weer gemeen hebben, is dat ze in of rond Brussel wonen maar geen Belgische staatsburgers zijn. Die positie, met één been in Brussel en één been in een groep van mensen met een andere nationaliteit en/of zelfs een wereldwijde klasse van expatrianten, is een fenomeen dat in alle internationale steden zichtbaar is.

De voornaamste beperking van mijn studie is het buiten beschouwing laten van de traditionele migranten uit het Middellandse-Zeegebied en derdewereldlanden, waaronder de voormalige Belgische kolonie Kongo. Anders dan traditionele migranten zijn expatrianten doorgaans hoogopgeleiden met een bovengemiddeld inkomen.

Hoewel ik me realiseerde dat mijn verblijfsduur in Brussel (zes weken) noodzaakte tot zelfbeperking, heb ik toch gaandeweg een verbreding aangebracht. Géén verbreding in de groep expatrianten, maar in de wijze van kijken naar ‘goed gastheerschap’. Ik kwam steeds meer tot de ontdekking dat een beeld van het gastheerschap in een internationale stad vraagt om inzicht in het ‘klimaat’ in een stad om verschillende groepen nieuwkomers zich er welkom en thuis te laten voelen. Hoe goed voorzieningen voor het onthaal en verblijf ook zijn, hoe professioneel het aanbieden van die voorzieningen ook georganiseerd is, een open klimaat bepaalt evenzeer of nieuwkomers zich welkom en thuis voelen. Ik heb gemerkt dat *beeldvorming* hierbij een belangrijke rol speelt: beeldvorming van groepen stedelingen over elkaar, zeker in een internationale stad met talrijke nieuwkomers vanuit de gehele wereld, is een belangrijk onderdeel van dat klimaat.

Brussel en Den Haag

Deze studie gaat over Brussel en zijn Bruxpats. Ik heb tevens een beknopte vergelijking gemaakt met Den Haag, de stad waar ik woon en waar ik voor het gemeentebestuur werk. In Den Haag wonen ook veel expatrianten, zij het veel minder dan in Brussel. Bovendien werken zij voor een belangrijk deel voor andersoortige internationale organisaties dan in Brussel. Om overeenkomsten en verschillen tussen de steden te duiden, ben ik uitgegaan van drie typen kenmerken van een internationale gaststad: structuur-, organisatie- en cultuurkenmerken. Structuurkenmerken bestaan uit het geheel van internationale organisaties, voorzieningen en activiteiten die in de stad zijn te vinden. Organisatiekenmerken behelzen de wijze waarop de organisaties die een specifieke rol hebben in het internationaal gastheerschap van de stad, het onthaal organiseren en hun rol zien. Cultuurkenmerken betreffen allerlei cultuurbepaalde opvattingen over gastheerschap en de binding tussen nieuwkomers en oorspronkelijke bewoners. Ik heb mij tot de structuurkenmerken beperkt. Ik wil laten zien dat ‘dé expatriant’ niet bestaat en dat het maken van onderscheid tussen groepen belangrijk is voor het begrip van goed gastheerschap.

Werkwijze

Ik herhaal het nog maar eens: zes weken is krankzinnig kort om zo’n onderzoek te doen. De studie heeft in al haar noodzakelijke bescheidenheid een verkennend karakter. Ik heb het rapport als een impressie geschreven.

De studie is gebaseerd op drie vormen van kennisvergaring: bestuderen van literatuur, houden van interviews en bijwonen van bijzondere activiteiten. De literatuurstudie betreft een selectie van relevante onderzoeksrapporten, officiële overheidsdocumenten, ‘expat guides’, statistische bronnen en kranten- of tijdschriftartikelen. Het VBBE heeft me hierbij fantastisch op weg geholpen. Zo ook met de interviews die ik heb kunnen houden met meer dan twintig mensen. De geïnterviewden zijn mensen die werken voor organisaties die ofwel een sleutelrol vervullen in het onthaal van expatrianten (overheden, organisaties zonder winstoogmerk, bedrijven), ofwel expatrianten vertegenwoordigen of ofwel wetenschappelijk onderzoek doen. In feite is er nog een vierde bron van kennis: door mijn aanwezigheid op het VBBE-kantoor heb ik allerlei ‘kennis tussen de regels’ kunnen opdoen. Kennis over expatrianten, over Brussel, over België, over Nederland door Belgische ogen et cetera. Niet onbelangrijk!

Om de kennisvergaring te structureren, heb ik onderzoeksvragen geformuleerd. Die heb ik onder meer gebruikt als leidraad bij de interviews. De bijlage bevat een overzicht van alle onderzoeksvragen en alle geïnterviewden, geraadpleegde bronnen en bijgewoonde activiteiten.

Metropool

In Nederland volg ik naast mijn werk als planoloog bij de gemeente Den Haag de opleiding ‘Metropool’. Dat is een MBA-opleiding van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur en het Rijksopleidingsinstituut. Ze richt zich op grotestadsvraagstukken in brede zin. Een onderdeel van de opleiding is het uitvoeren van een verkennend onderzoek naar een actueel thema door middel van een stage bij een organisatie in een andere stad, in binnen- of buitenland. Het stageonderzoek heeft mede ten doel om de eerder opgedane kennis en geoefende vaardigheden te toetsen. Ik heb specifiek uit drie studies geput die zijn behandeld in mijn opleiding.

De eerste is *Stadswijk, stedenbouw en dagelijks leven* van Arnold Reijndorp (2004). Reijndorp typeert het gedrag en de positie van stedelingen in een wijk op basis van een onderscheid naar levenswijze (waarneembaar gedrag) en levensstijl (bewust gebruik van symbolen). Ik heb bekeken of die benaderingswijze behulpzaam is om de plek van de expatrianten te duiden.

De Staat van Paul Frissen (2003) gaat onder meer in op het ontstaan van een ‘netwerksamenleving’. Frissen ziet als kenmerken van die netwerksamenleving een “horizontalisering” van maatschappelijke verhoudingen en een “deterritorialisering” van de samenleving. Horizontalisering houdt onder meer in dat de positie van de overheid verschuift van een partij bóven andere partijen naar een partij temidden van andere. De vraag is wat dat betekent voor het onthaalbeleid en het zijn van een internationale gaststad? Deterritorialisering wijst op het steeds losser staan van de economie en samenleving ten opzichte van geografische plekken. Die ontwikkeling heeft gevolgen voor een overheid die verantwoordelijk is voor een afgebakend gebied - een stad, een gewest, een land – maar de maatschappelijke processen binnen dat gebied in afnemende mate kan beïnvloeden omdat die zich eenmaal niet storen aan administratieve grenzen. Wat betekent dat voor een internationale stad, die bij uitstek te maken heeft met grensoverschrijdende processen?

Het proefschrift *Configuratiebenadering en configuratiemanagement* van Katrien Termeer (1993) presenteert een vernieuwende kijk op overheidssturing. Zij hergroepeert in haar studie partijen die betrokken zijn bij beleid tot zogeheten ‘configuraties’, groepen van gelijkgestemden, en gaat op zoek naar ‘fixaties’ in die groepen die het werken aan oplossingen voor beleidsproblemen in de weg staan. Ze benoemt mogelijkheden om die fixaties los te wrikken, te doorbreken. Interessant is de vraag of in het onthaalbeleid dergelijke configuraties en fixaties te ontwaren zijn en of met die kennis effectieve interventies denkbaar zijn.

Opbouw van het rapport

Het rapport telt vijf hoofdstukken en een bijlage. De hoofdstuktitels symboliseren het karakter van mijn studie: een verkenning, de impressie van een tijdelijke toeschouwer. Sluit uw ogen een ogenblik en stel u voor dat u in een Brussels theater zit. Hoofdstuk 2, *Op het wereldtoneel*, beschrijft de positie en waardering van Brussel als internationale gaststad en typeert de Bruxpats. Hoofdstuk 3, *Achter de coulissen*, gaat in op voorzieningen voor het onthaal en verblijf van expatrianten. Hoofdstuk 4, *Vanaf het balkon*, zoekt naar verklaringen vanuit drie invalshoeken voor Brussel als internationale gaststad: rollen en regie (van de gastheren), binding (van Bruxpats) en beeldvorming (van alle stedelingen). Hoofdstuk 5, de *Slotakte*, bevat een korte vergelijking van Brussel met Den Haag, een andere internationale gaststad, en sluit af met een aantal conclusies en aanbevelingen.

2. Op het wereldtoneel: Brussel en zijn expatrianten

2.1. Brussel in de wereld

In 2005 vierde België het 175-jarig bestaan van België en het 25-jarig bestaan van de federale staat. Brussel is niet alleen de hoofdstad van het federale België, maar ook van het gewest Vlaanderen. En Brussel vormt zélf een gewest: het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, bestaande uit negentien gemeenten. Die gemeenten zijn in de loop der jaren aaneengegroeid tot één grootstedelijk gebied, die samen doorgaans “Brussel” worden genoemd. Als ik in het vervolg over “Brussel” spreek, bedoel ik het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met 1 miljoen inwoners. De *gemeente* Brussel (Brussel-Stad) telt 140.000 inwoners en is als zodanig de grootste gemeente.

Brussel staat internationaal bekend als “Europa’s hoofdstad”. De officiële dan, want officieel heeft de Europese Unie, de EU, geen hoofdstad. Inmiddels staat “Brussel” voor veel Europeanen gelijk aan Europa. De Europese Commissie zetelt permanent in Brussel, het Europees Parlement zetelt officieel in Straatsburg maar verblijft drie weken van de vierwekelijkse cycli in Brussel, de Europese staatshoofden en regeringsleiders houden er hun halfjaarlijkse topontmoetingen en de vakministers van de Unie komen er bijeen (de Raad van Ministers). Ook het Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s, de twee belangrijkste adviesorganen van de EU, en de Europese Ombudsman zijn in Brussel gevestigd. Overigens is pas in 1992 in Edinburgh officieel besloten dat Brussel de zetelplaats is van die instellingen. Tot dan toe was Brussel slechts de *voorlopige* zetel.

De vooraanstaande positie van Brussel is niet pas met en door de EU ontstaan. Aan het einde van de negentiende eeuw was Brussel de hoofdstad van een welvarend land dat tot de kopgroep van Europese economieën behoorde. De stad is dan al een van de belangrijkste financiële en handelscentra van Europa en ook de tweede congresstad ter wereld, een positie die de stad honderd jaar later nog altijd inneemt. Na de Eerste Wereldoorlog kandideert Brussel zich voor de vestiging van de Volkerenbond. De keuze valt op Genève.

In de jaren vijftig maakt Brussel een belangrijke doorbraak door als internationale stad. De voorlopers van de EU én de NAVO worden opgericht en vestigen zich in Brussel, terwijl in 1958 de Wereldtentoonstelling plaatsvindt. Brussel is sindsdien een belangrijke vestigingsplaats van internationale organisaties. Door de aanwezigheid van de EU zijn talloze andere organisaties aangetrokken die er belang bij hebben om zich nabij de EU-instellingen te bevinden: om het beleid en de besluitvorming in de EU te kunnen beïnvloeden en fondsen in de wacht te slepen, om zakelijke diensten af te zetten, om te profiteren van het internationale vestigingsklimaat. Maar de EU is zeker niet de enige pijler waarop het internationale karakter van Brussel steunt. Het merendeel van de werkgelegenheid is te vinden in internationaal georiënteerde ondernemingen die niet of hooguit zijdelings te maken hebben met de EU. Deze ondernemingen scheppen samen met de EU, de verwante organisaties en de werknemers van al die organisaties een internationaal klimaat dat Brussel aantrekkelijk maakt en houdt als vestigingsplaats.

Het internationaal profiel van Brussel in vogelvlucht:

- » Er zijn 77 internationale gouvernementele organisaties. De bekendste en grootste zijn de instellingen van de EU, de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) en Eurocontrol (de Europese organisatie voor de luchtveiligheid). De Belgische staat heeft met elk van deze organisaties een zetelakkoord gesloten.
- » Brussel telt de meeste diplomaten ter wereld. Vrijwel alle landen in de wereld hebben hier een zogeheten Permanente Vertegenwoordiging bij de EU (multilateraal), de NAVO (idem) en België (bilateraal). Vaak zijn de diplomaten in één ambassade ondergebracht. Brussel telt 285 Permanente Vertegenwoordigingen.
- » Vrijwel alle regio’s en grote steden in de EU hebben een vertegenwoordiging in Brussel of zijn bezig met de oprichting daarvan. Hun aantal loopt snel op: van bijna 300 nu naar waarschijnlijk bijna 350 over vijf jaar. Hun aanwezigheid in Brussel stelt hen in staat rechtstreeks invloed uit te oefenen op het EU-beleid.
- » Om een vergelijkbare reden hebben circa 1.750 internationale belangenorganisaties en Europese federaties van nationale NGO’s een (hoofd)vestiging in Brussel. Ter vergelijking: Parijs heeft er 1.000.

- » Brussel telt bijna 2.000 vestigingen van buitenlandse ondernemingen. Daaronder bevinden zich onder meer enkele Europese hoofdkantoren, zoals die Toyota, Coca Cola, IBM. Maar merendeels zijn het internationaal georiënteerde zakelijke dienstverleners. IT-diensten, financiële diensten en de internationale advocatuur zijn sterk vertegenwoordigd. Brussel is het vierde financiële centrum van Europa en telt circa 150 internationaal georiënteerde advocatenkantoren. De gemiddelde omvang van de buitenlandse bedrijfsvestigingen is relatief klein: omstreeks honderd personen. Overigens zijn er weinig grote *Belgische* internationale ondernemingen.
- » Brussel is de tweede congresstad ter wereld. Het zakelijk toerisme is een veel grotere inkomstenbron dan het vrijetijdstoerisme. De stad telt bijna vijftig congresorganisatiebureaus.
- » Brussel is het grootste perscentrum van de wereld: nergens werken permanent zo veel journalisten als hier. Tijdens de halfjaarlijkse topontmoetingen van de Europese staatshoofden en regeringsleiders zijn duizenden journalisten in de stad aan het werk. Een krant als de Financial Times heeft hier vijftien voltijds journalisten.
- » Brussel heeft drie Europese scholen (vanaf 2009 zullen dat er vier zijn), tien internationale scholen en in de directe nabijheid (Vlaams- en Waals-Brabant) nog eens zestien internationale scholen. Op Europese scholen, voor kleuter-, primair en secundair onderwijs, zitten nu al 3.000 leerlingen. Hun aantal groeit rap.
- » De Vrije Universiteit Brussel, de Université Libre de Bruxelles en de Erasmus Hogeschool hebben scholen opgericht voor internationaal georiënteerde (post)universitaire opleidingen. Ook buitenlandse universiteiten, zoals die van Boston, bieden dergelijke opleidingen aan op hun Brusselse nevenvestigingen. Daarnaast zijn er in Brussel talloze instituten voor internationaal georiënteerde professionele vorming en taalonderwijs.

Dit rijtje zou ik nog verder kunnen aanvullen met kunst en cultuur (muziek, musea, theater et cetera), restaurants, het toerisme vanuit de gehele wereld, activiteiten en verenigingen van expatrianten, activiteiten en verenigingen van andere migrantengroepen. Maar het beeld is wel overtuigend genoeg zo, lijkt me. Brussel is een wereldstad.

2.2. De wereld in Brussel

Het internationale karakter van Brussel blijkt onmiddellijk uit de samenstelling van de bevolking. In Brussel woont een zeer groot aantal buitenlanders. Met “buitenlanders” bedoel ik in deze studie de Brusselaars die een andere nationaliteit dan de Belgische hebben. Favell (2001) maakt in zijn onderzoek een zeer zinvol onderscheid tussen ‘etnische migranten’ en ‘elitemigrant’. De etnische migranten zijn de postkoloniale, gastarbeids- en asielmigrant, voor een groot deel afkomstig uit het Middellandse-Zeegebied en de voormalige kolonie Kongo. De elitemigrant zijn hoogopgeleide, goedverdienende arbeidsmigrant die gedurende hun loopbaan vaak in meerdere landen verblijven. Favell noemt dat “transnationale migratie”.

Hoeveel expatrianten wonen in Brussel? Hun aantal is slechts bij benadering te schatten. Het overzicht op pagina 8 bevat drie statistieken over buitenlanders in Brussel: inwoners met een andere dan de Belgische nationaliteit, de niet-Belgische werkenden voor internationale organisaties en de houders van de ‘speciale identiteitskaart’. Uit geen van deze statistieken valt onmiddellijk het aantal Bruxpats af te leiden. In de statistieken van de werkenden ontbreekt inzicht in de omvang van een zeer grote groep: internationale ondernemingen. De statistieken voor nationaliteiten bieden meer soelaas. Onder de bijna 160.000 inwoners uit EU-landen bevinden zich naast de Bruxpats ook traditionele migranten en mensen die een relatie met een Belg hebben, al dan niet gehuwd. Met name de aantallen inwoners uit de Zuid-Europese landen en Polen zijn in vergelijking tot de omvang van die landen hoog. Als je die aantallen in overeenstemming brengt met die van vergelijkbare landen, kom je uit op ongeveer 100.000 Bruxpats uit EU-landen. Inwoners uit landen *buiten* de EU komen merendeels uit Marokko, Turkije, andere landen rond de Middellandse Zee en Kongo. Onder de 105.000 inwoners uit deze landen zal het aantal Bruxpats waarschijnlijk hooguit 20.000 zijn. Opgeteld bedraagt het aantal Bruxpats in het gewest Brussel 120.000. Dan zijn er de Bruxpats die *buiten* het gewest Brussel wonen. Als je het percentage EU-ambtenaren dat buiten het gewest Brussel woont (25%) veralgemeniseert voor alle groepen, kom je uit op **160.000 Bruxpats**. Het is een erg subjectieve raming, maar bij gebrek aan meer precisie, hanteer ik dit referentiegetal.

Aantal <i>niet-Belgische</i> inwoners in het Hoofdstedelijk Gewest Brussel (nationaliteit)	Aantal <i>niet-Belgische</i> werkenden voor internationale organisaties in het Hoofdstedelijk Gewest Brussel	Aantal houders van de speciale identiteitskaart
Europese Unie 158.500	Europese Unie 16.500 - <i>Europese Commissie</i> 12.000 - <i>Raad van Ministers</i> 2.000 - <i>Europees Parlement</i> 1.600 - <i>Economisch en Sociaal Comité</i> 400 - <i>Comité van de Regio's</i> 200 - <i>Overige (o.a. agentschappen)^a</i> 300	56.000
Lidstaten van vóór uitbreiding (EU-15), minus België 144.000	NAVO 900 - <i>Internationale staf</i> 550 - <i>Militaire staf</i> 350	
- <i>Fransen</i> 38.000	Eurocontrol ^a 750	
- <i>Italianen</i> 28.500	Andere gouvernementele organisaties (bijvoorbeeld Benelux) ^a 450	
- <i>Spanjaarden</i> 20.000	Permanente Vertegenwoordigingen bij EU, NAVO en België 3.250	
- <i>Portugezen</i> 15.500	- <i>diplomaten</i> 2.200	
- <i>Britten</i> 9.000	- <i>ondersteunend personeel</i> 1.050	
- <i>Duitsers</i> 7.500	Vertegenwoordigingen van regio's en steden in Europa ^a 900	
- <i>Nederlanders</i> 5.500	Non-gouvernementele organisaties 5.600	
- <i>Overigen (minder dan 5.000)</i> 20.000	- <i>belangenorganisaties</i> 1.000	
Nieuwe lidstaten 14.500	- <i>federaties van nationale NGO's</i> 4.600	
Buiten de Europese Unie 105.000	Internationale ondernemingen ? - <i>hoofdkantoren</i> ? - <i>overige vestigingen^b</i> 2.300 + <i>pm</i>	
<i>Gastarbeiderslanden zoals ...</i>	Journalistiek 1.700	
- <i>Marokko</i> 42.000	- <i>geaccrediteerde journalisten</i> 1.200	
- <i>Turkije</i> 11.500	- <i>ondersteunend personeel</i> 600	
<i>Voormalige kolonie Kongo</i> 7.500	Kennis en onderwijs 650	
<i>Westerse landen zoals ...</i>	- <i>Europese scholen</i> ?	
- <i>Verenigde Staten van Amerika</i> 3.000	- <i>internationale scholen</i> ?	
- <i>Japan</i> 2.500	- <i>universiteiten / kennisinstituten</i> ?	
Totaal 263.500	- <i>instituten voor taalonderwijs en professionele vorming</i> ?	
Bronnen: - Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, 2004 - Federale Overheidsdienst voor Economie, KMO, Middenstand en Energie, 2004	Bronnen: - Iris Consulting, 2001 (bewerkt, zie noot a) - Interviews	Bron: - Interviews

^aSchatting van het percentage niet-Belgische werknemers: 75%

^bWél bekend is het aantal werkenden in internationaal georiënteerde zakelijke diensten die gerelateerd zijn aan de EU: financiële diensten

Het aantal Bruxpats is dus aanzienlijk. Het laat zich raden dat je niet van één gemeenschap kunt spreken. Van dé Bruxpat. Binnen die gemeenschap kun je verschillende groepen onderscheiden. Ik onderscheid drie typen: naar nationaliteit, naar organisatie waarvoor men werkt en naar migratiemotief.

Zoals overal ter wereld vormen nieuwkomers vaak een hechte groep met hun **landgenoten**. Maar niet met alle landgenoten: de sociaal-economische status speelt een belangrijke rol. Ruim een kwart van de Brusselaars heeft niet de Belgische nationaliteit. In totaal telt de stad bijna 150 nationaliteiten. Qua omvang ontlopen de groepen nationaliteiten van binnen en buiten de EU elkaar niet veel. In bewoordingen van Favell: in Brussel woont een grote groep etnische migranten én een grote groep elitemigrant. Bruxpats vallen in de laatste categorie en zijn voor het merendeel Europeanen. Het aantal Fransen steekt binnen de groep Europeanen met kop en schouders boven de rest uit. Maar vanuit vrijwel alle EU-landen is een groep van enkele duizenden Bruxpats in de stad te vinden. De twee grootste groepen Bruxpats komend van buiten de EU zijn de Amerikanen en de Japanners. De groepen Zuid-Europeanen zijn verhoudingsgewijs erg grote doordat ze zijn samengesteld uit zowel etnische als elitemigrant.

Sociale contacten volgen voor een belangrijk deel professionele contacten. Ik ga daar in hoofdstuk 4 uitvoeriger op in. Hierdoor is binnen de Bruxpat-gemeenschap sprake van sterke fragmentatie naar **organisaties** waarvoor men werkt. Dat wil zeggen: men heeft relatief veel sociale contacten met de beroepsgenoten en/of collega's. Die fragmentatie is ook zichtbaar in de (organisatie van) voorzieningen voor Bruxpats. Daar komt bij dat degenen die werken als diplomaat of voor gouvernementele organisaties aanspraak kunnen maken op zogeheten 'voorrechten en immuniteiten' wat hen in hun levenswijze onderscheidt van anderen. In hoofdstuk 3 ga ik daarop verder in.

Favell introduceert 'sojourners' en settlers'. Deze groepsindeling biedt in aanvulling op twee voorgaande ander inzicht in de positie van de Bruxpat in Brussel. Het onderscheidend criterium is het persoonlijke **migratiemotief**. Sojourners zijn "free movers": jonge mensen die *ongeorganiseerd* de stap hebben gezet om elders op de wereld voor korte maar onbepaalde tijd hun brood te verdienen, zonder voor ogen te hebben hoe lang ze blijven en wat de volgende stap is. Settlers zijn niet alleen afwijkend omdat zij bepaalde zekerheden zoeken (een eigen woning, kinderen, een uitgestippelde loopbaan). Ten eerste is hun komst sterk georganiseerd: door toelatingsexamens (voor Europese ambtenaren), door ondersteuning bij de vestiging in een ander land op financieel, materieel en administratief vlak (van de werkgever, door het inhuren van een relocation agent, door het verkrijgen van een verhuisvergoeding, door voorrechten en immuniteiten in het gastland et cetera). Ten tweede is hun verblijf ofwel van bepaalde duur (diplomaten, werknemers van ondernemingen) ofwel van lange duur (Europese ambtenaren). Favell wijst erop dat in Brussel de expatrianten veelal worden vereenzelvigd met de Europese ambtenaren. Maar de 'eurocraten' en hun gezinsleden vormen slechts 20% van alle Bruxpats.

Van Amersfoort (2001) voert een groep van expatrianten ten tonele die grotendeels buiten het blikveld van mijn studie valt, maar die ik toch wil noemen. Dat is een groep van mensen met zodanig bijzondere talenten dat zij zich onttrekken aan de natiestaat en zich transnationaal bewegen: beroemde geleerden, topsporters en artiesten.

Kenmerken

Op basis van de interviews en bestudeerde onderzoeken (Ackroyd Publications, 2004; Favell, 2001; Gall, 2005; Verbindingsbureau Brussel-Europa, 1998) is een globaal beeld te schetsen van sociaal-economische kenmerken van de Bruxpats.

De gemiddelde *verblijfsduur* van de Bruxpats is ongeveer vijf jaar. Ruim 40% woont al acht jaar of langer in de regio Brussel. De gemiddelde verblijfsduur is licht gestegen in de loop van de tijd. Enerzijds zijn er Bruxpats die hier voor lange tijd zijn, soms zelfs tot hun pensionering en daarna. Dit is met name het geval bij de Europese ambtenaren. Vier op de vijf van hen heeft een aanstelling voor onbepaalde duur. Daarin onderscheiden zij zich van alle andere groepen Bruxpats. Anderzijds loopt de duur van contracten voor mensen die voor internationale ondernemingen werken juist terug, van drie à vijf jaar naar een à twee jaar. Ook journalisten zijn hier vaak maar kort, twee à drie jaar.

Gedurende het verblijf in Brussel kan uiteraard veel veranderen in het leven van de Bruxpat. Met name in de *huishoudenssituatie* treden veranderingen op. De enquête die het VBBE in 1998 hield onder EU-ambtenaren, liet zien dat meer dan 60% van hen bij aankomst alleenstaand is. Velen ontmoeten in Brussel een partner, krijgen hier regelmatig kinderen en gaan in dat geval meestal in een suburbaan gebied wonen.

Bruxpats hebben meestal een hoog *opleidingsniveau*. Volgens het lezersonderzoek van The Bulletin is 87% van de lezers (allen expatriant) universitair opgeleid. Bij veel internationale organisaties vervullen de Bruxpats het merendeel van de hooggekwalificeerde functies en bestaat het ondersteunend personeel voor 50% of nog meer uit Belgen.

De *inkomens* van de Bruxpats zijn dan ook bovengemiddeld. Het lezersonderzoek van The Bulletin komt uit op een gemiddeld bruto-maandinkomen van €6.000. Ik teken hierbij aan dat The Bulletin vooral door settlers wordt gelezen en relatief weinig door jongere Bruxpats die minder riant salarissen hebben.

Het *eigenwoningbezit* onder Bruxpats is hoog: omstreek 50%. De drempel om een woning te kopen is dan ook laag: velen zijn hier een groot aantal jaren en verdienen goed, terwijl woningmarkt zeer toegankelijk is dankzij de internationaal gezien lage prijzen - ook al is er een stijgende trend - en het ruime aanbod.

Het doorgaans hoge inkomen is zichtbaar in de *woonplaatskeuze* van de Bruxpats. Zoals iedere grote stad heeft ook Brussel wijken waar vooral mensen met een hoog inkomen wonen en wijken waar bijna uitsluitend mensen met een laag inkomen wonen. De Bruxpats zijn sterk vertegenwoordigd in het centrale deel en het zuidoostelijke deel van het gewest. Dat zijn de gemeenten Brussel-Stad, Ukkel, Elsene, Etterbeek, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe, Oudergem en Watermaal-Bosvoorde. De etnische migranten wonen overwegend in het noorden en westen van het gewest: Schaarbeek, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Noode en Anderlecht. De jongere Bruxpats wonen veelal in het centrale gedeelte, de wat oudere in het zuidoosten.

Nu er in de laatste jaren sprake is van een *verjonging* van de Bruxpats die naar Brussel komen, zie je ook meer belangstelling voor het centraalstedelijk gebied. De verjonging is onder meer zichtbaar op de kerkbanken, waar steeds meer gezinnen met jonge kinderen verschijnen. Met name een aantal wijken in Schaarbeek, traditioneel bepaald niet het territoire van de expatriant, raakt in trek.

Veel Bruxpats wonen *nét* buiten het gewest. Naar schatting gaat het om 25%. Met name de zogeheten 'Rand' van Brussel is populair. Dat zijn gemeenten rondom Brussel in Vlaams-Brabant, zoals Tervuren, Overijse en Sint-Genesius-Rode. Ook nabijgelegen gemeenten in Waals-Brabant zijn populair: Waterloo, La Hulpe, Wavre. Opvallend is de voorkeur van ruim vertegenwoordigde nationaliteiten voor specifieke gemeenten: veel Fransen wonen in Ukkel, veel Britten in Tervuren, veel Nederlanders in Overijse. In de interviews bleek de nabijheid van een internationale of Europese school (met een sectie in de eigen taal) een belangrijke vestigingsplaatsfactor te zijn voor Bruxpats met schoolgaande kinderen. Maar het is zeer zeker niet de enige beslissende factor. (Er rijden immers schoolbussen.)

Intermezzo - Veel mensen die in Brussel werken, wonen er niet. De Belgische middenklasse is de afgelopen decennia massaal vertrokken uit het gewest en doet dat nog steeds. Hun goede baan in Brussel hebben zij nog steeds. Velen wonen nu in de Rand. De Bruxpats vertrekken óók naar 'buiten', maar in mindere mate dan de Belgen. De gevolgen van de exodus zijn drieërlei.

Dagelijks pendelen meer dan 360.000 mensen per trein en per auto naar Brussel. Iedere ochtend en iedere avond baant een indrukwekkende stoet auto's zich de stad in en uit. De gevolgen van die massa auto's voor de bereikbaarheid en het leefmilieu laten zich raden.

Brussel rijk én arm tegelijkertijd. Met een bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking van €50.000 staat het op nummer 2 van de welvarendste regio's van Europa. Ter vergelijking: het Belgische gemiddelde is €25.000 per hoofd van de bevolking. Maar met een werkloosheidspercentage van 23% staat Brussel tevens heel hoog in het ranglijstje van werkloosheidscijfers in Europese steden. Op 21 december jongstleden kopte de krant Le Soir dat het gemiddelde huishoudensinkomen in Brussel in twee jaar met 9% (!) is gedaald. Het voortgaande vertrek van midden- en hooginkomensgroepen werd als voornaamste oorzaak genoemd.

In de voorbije jaren waren jongere Bruxpats ruim vertegenwoordigd onder de pioniers die zich vestigden in wijken die door het vertrek van de middenklasse sterk verpauperd waren. In Elsene en Etterbeek zijn hiervan voorbeelden te vinden. En nog steeds vervullen zij deze rol, dit keer in wijken in het noorden en westen. Met name delen van Schaarbeek raken steeds meer in trek. Bruxpats worden vaak gezien als de veroorzakers van allerlei problemen, maar feitelijk heeft de pioniersgeest van sommigen enkele verpauperde wijken weer tot leven gebracht. Samen met pionierende Belgen hebben zij een proces van 'gentrification' op gang gebracht.

Bruxpats houden van *cultuur*: de enquêtes geven stevast hoge deelnamecijfers te zien qua uit eten, filmbezoek, museum-ezook en theaterbezoek. En met hun *taalvaardigheid* is het niet slecht gesteld blijkens de enquêtes: tweederde van de expatrianten beheerst minimaal drie talen (Engels, Frans en een derde).

2.3. De wereld over Brussel

Scorelijstjes, ranglijstjes. Het lijkt wel of iedereen er dol op is. Hoe scoort mijn stad ten opzichte van andere steden? Waar zijn we het beste in? Waarin het slechtste?

Ik bespaar u een eindeloze opsomming van dergelijke lijstjes. Wel wil ik in het kort inzicht bieden in de plussen en minnen zoals de Bruxpats die ervaren. Ik baseer me daarbij op de onderzoeken die in de vorige paragraaf zijn genoemd en op de interviews die ik heb afgenomen.

Allereerst een interessante constatering van Favell. Hij stelt vast – en dat heb ik zelf ook in een aantal interviews gehoord – dat expatrianten vaak weinig voorstelling hebben van Brussel als ze daarheen gaan. Werk is immers hun primaire reden om te verhuizen. Pas in tweede instantie ontdekken velen, tot hun aangename verrassing, dat het een aangename stad is, met een hoge levenskwaliteit.

Waar zit die levenskwaliteit in? Want ‘levenskwaliteit’ is een beetje vaag, algemeen begrip. Veel genoemd is het internationale, kosmopolitische karakter van de stad. Mensen voelen zich hier niet in zomaar een Belgische stad, maar in een stad die invloeden vanuit de gehele wereld in zich herbergt. Desondanks, en dat wordt vaak in één adem daarmee genoemd, heeft de stad een ‘menselijke maat’. Het is geen miljoenenstad waarin je je verloren voelt. Een ander belangrijk facet van het internationale karakter is de meertaligheid van de stad. Hoewel in het domein van de binnenlandse politiek taal (Frans en Nederlands) een permanent heet hangijzer is, dat met name tot discussies leidt als het om de tweetalige hoofdstad Brussel gaat, heerst in Brussel zélf qua taal een redelijk tolerant en open klimaat. Overigens hoor je zo nu en dan nuancerende geluiden over de kosmopolitische aard van Brussel. Brussel is gewend, van oudsher, om nieuwkomers en verschillende gemeenschappen (Nederlands- en Franstaligen) op te nemen. Maar dat maakt Brussel nog geen kosmopolitische stad als bijvoorbeeld Londen.

Brussel wordt veelvuldig geprezen om zijn rijk geschakeerde, hoogwaardige aanbod op het gebied van cultuur, uitgaan en winkelen. Daarnaast heeft het een uitstekend openbaarvervoersnet, goede internationale verbindingen (hogesnelheidstrein, luchthaven) en een zeer goed toegankelijke woningmarkt (qua prijsstelling en aanbod).

Waar wordt over geklaagd? Wat zijn de minnen van Brussel?

Steevast wordt bureaucratie genoemd. Die zou in Brussel (in België) soms onverbiddelijk zijn. Maar die stelling wordt regelmatig genuanceerd. Formaliteiten zijn in de praktijk vaak minder onverbiddelijk dan ze lijken. Soms wordt het met de eigenlijke regels niet zo nauw genomen. Ook dát in België.

Een ander begrip dat vaak valt, is ‘chaotisch’. Daarmee wordt niet alleen het binnenlands bestuur bedoeld (dat sterk gefragmenteerd is), maar ook de verkeerschaos als gevolg van de enorme massa van auto’s in de stad en de rommelige stedenbouwkundige inrichting.

In het verlengde hiervan ligt de ontevredenheid over de reinheid van de stad. Velen vinden die onder de maat.

Een geliefd onderwerp om te klagen, zijn de inkomsten- en lokale belastingen. Die zijn – inderdaad – erg hoog in België. Voor talrijke Bruxpats is dat overigens geen probleem, omdat zij elders inkomstenbelasting betalen.

Een opvallend punt in het rijtje van minpunten is de politie. Favell maakt in zijn studie een zwaar punt van de wijze waarop de Belgische politie buitenlanders bejegt. Hij spreekt van een serieus reputatieprobleem voor België, zich baserend op de casuïstiek die hij in zijn studie heeft verzameld. Die is inderdaad weinig opbeurend.

Een ander opvallend punt is dat één thema op beide ranglijstjes frequent voorkomt: sommigen vinden Brussel onveilig, anderen juist relatief veilig. Kijkend naar de statistieken moet Brussel worden gezien als een relatief veilige stad. Maar het individuele slachtoffer zal daar, geheel begrijpelijk, anders tegenaan kijken.

2.4. Het toneel van de toekomst

Hoe zal de Bruxpat-gemeenschap er over een aantal jaren uitzien? Bij gebrek aan een glazen bol verlaat ik mij op verwachtingen die ik in de interviews en gelezen rapporten heb opgepikt.

De Europese instellingen maken niet meer de spectaculaire groei door van de voorbije decennia. De daaraan gelieerde organisaties groeien echter nog steeds fors. Neem alleen al het aantal regionale vertegenwoordigingen dat waarschijnlijk doorgroeit van minder dan 300 nu naar bijna 350 in vijf jaar tijd. Ook de NGO's groeien nog steeds, met name vanuit de nieuwe lidstaten in Centraal- en Oost-Europa die zich meer en meer in Brussel gaan vertonen. Iris Consulting (2001) schat in dat het aantal lobbyisten tussen 2001 en 2011 met meer dan 30% groeit. Ook het internationaal onderwijs verwacht een voortzetting van de opgaande lijn.

Bij internationaal opererende ondernemingen zie we een heel ander beeld. Al sinds 2001 is met name vanuit de Verenigde Staten het uitzenden van personeel afgenomen. Sindsdien is er enig herstel opgetreden, maar de trend is dat ondernemingen doorgaan met besparingen door te voeren in personeelskosten. Naar verwachting zullen zij waar mogelijk méér lokaal gaan rekruteren. Dat is veel goedkoper dan het tijdelijk laten verhuizen van personeel uit het vestigingsland van de onderneming. Het hoge opleidingsniveau en de meertaligheid van de Belgen laat dat bovendien toe. De trend dat het lager en middenmanagement wordt uitgezonden in plaats van het (duurdere) hoger management, zet zich naar verwachting door. Werkenden die in de omliggende landen wonen, zullen in toenemende mate doordeweeks in Brussel wonen en in het weekend en tijdens vakanties thuis zijn (in Frankrijk, Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Nederland et cetera).

Wat zijn de trends qua kenmerken van de Bruxpat-gemeenschap? Verwacht wordt dat de verjonging zich zal voortzetten. Dat betekent dat ook de favoriete woongebieden, de centralere stadsdelen, nog meer in zwang zullen komen. Buiten dat hoorde ik in meerdere interviews dat de autoreistijden vanuit de regio naar Brussel inmiddels zó lang zijn geworden, dat velen weer in of dichterbij Brussel willen gaan wonen. De druk op de meest populaire woongebieden blijft niettemin hoog. Makelaars verwachten een jaarlijkse stijging van de woningprijzen met 10% (Ackroyd Publications, 2005b).

Groepen die de komende jaren sterk vertegenwoordigd zullen zijn, zijn naar verwachting mensen uit Centraal- en Oost-Europa. Een enkeling verwacht ook een toename van Chinezen, maar anderen zijn daar sceptisch in.

De verjonging treedt mede op omdat een grote groep EU-ambtenaren met pensioen gaat. Een interessante vraag is: wat doen zij ná hun pensioen? Een voorzichtige inschatting is dat het aantal gepensioneerd EU-ambtenaren in Brussel zal groeien naar 7.000. Maar zijn dit nog Bruxpats? Of zijn het definitief Brusselaars geworden?

3. Achter de coulissen: Brussel en zijn gastheren

In vorige hoofdstukken heb ik in één adem gesproken over voorzieningen om Bruxpats zich “welkom en thuis” te laten voelen. Evident is dat het verhuizen naar België tot andere behoeften leidt dan het feitelijke verblijf: het aarden en ‘meedoen’ in de nieuwe leefomgeving. Beide categorieën zijn uiteraard relevant voor gastheerschap! Paragraaf 3.1. gaat over de voorzieningen voor het onthaal. Paragraaf 3.2. over voorzieningen voor het verblijf.

3.1. Bienvenu! Welkom! Welcome! Willkommen! Bienvenudo! Yosoko!

Voorzieningen voor het onthaal betreffen de periode rondom de vestiging in België. In het land van herkomst starten de voorbereidingen. Aangekomen in België volgt een periode waarin de nieuwkomers hun dagelijkse patronen van wonen, werken, naar school gaan, winkelen, sociale contacten hebben, recreëren et cetera opnieuw moeten vormgeven. Ook moeten noodzakelijke formaliteiten worden afgewikkeld. De intensiteit en duur van die periode verschillen van persoon tot persoon. De mate waarin dagelijkse patronen veranderen, cultuurverschillen met het land van herkomst en de samenstelling van het huishouden zijn enkele bepalende factoren. De vestiging in België heeft administratieve en materiële aspecten, de zakelijke kant, maar daarnaast ook sociale aspecten, de niet-zakelijke kant. In verscheidene interviews ben ik gewezen op de onderschatting van de niet-zakelijke kant.

De belangrijkste voorzieningen voor het onthaal zijn onder te verdelen in vier categorieën: a) onthaal door de werkgever, b) administratieve ondersteuning, c) sociale opvang, en d) informatievoorziening.

a. Onthaal door de werkgever

De grotere internationale organisaties hebben organisatieonderdelen die verantwoordelijk zijn voor de opvang van nieuwe medewerkers. Dat beperkt zich niet tot de beroepsuitoefening. Zij hebben ook een ondersteunende rol in de komst van de medewerkers en hun eventuele partners en kinderen naar België, zowel de zakelijke als de niet-zakelijke kant. De Europese instellingen, NAVO en andere grote organisaties pakken dat professioneel aan. Een voorbeeld is AdmInfo, een bureau van acht personen binnen de administratie van de Europese Commissie, dat jaarlijks 2.500 nieuwkomers ondersteunt. Twee keer per maand is er een meerdaags introductieprogramma.

In kleinere organisaties gaat dat anders. Daar wordt meer aan de nieuwe medewerkers zélf overgelaten. Soms is een afdelingssecretaresse een deel van de tijd vrijgesteld om zaken te regelen voor de nieuwe medewerker. Voor managers van ondernemingen geldt dat vaak een commerciële ‘relocation agent’ wordt ingeschakeld. België telt twintig relocation agents, waarvan zes grotere. Afhankelijk van het beschikbare budget regelt de relocation agent uiteenlopende zaken voor de expatriant: de woning en woninginrichting, de school voor de eventuele kinderen, de verhuizing, de nutsvoorzieningen, de invoer van de auto en andere goederen, de werkvergunning. De diensten kunnen 24 uur beslaan (minimumpakket), maar ook het gehele verblijf (maximumpakket). In de meeste gevallen wordt gekozen voor een pakket van een half jaar, bestaande uit drie maanden voorbereidingen in het land van herkomst en drie maanden dienstverlening in België. De relocation agent wordt ingeschakeld door de werkgever of door een zogeheten ‘global provider’, een zakelijke dienstverlener waaraan de internationale onderneming al haar personeelszaken heeft uitbesteed. Inmiddels verloopt circa 30% van de contacten via zo’n global provider. Relocation agents worden in geval van Amerikaanse ondernemingen hoofdzakelijk ingeschakeld voor het hoger management, in geval van ondernemingen uit andere landen veelal voor het lager en middenmanagement en vakspecialisten. De trend is dat de expatriant zélf het relocation-budget beheert en dus zelf kan beslissen welke diensten hij of zij afneemt van de relocation agent.

Buitenlandse journalisten in Brussel beschikken sinds 2001 over een eigen onthaalbureau: Journalists At Your Service (JAYS). In 2004 is besloten om de taken te beperken tot ondersteuning bij de beroepsuitoefening, omdat bestaande onthaalvoorzieningen van derden toereikend zijn en journalisten vaak wegwijs worden gemaakt door hun voorgangers. Voor journalisten die zich met internationale en Europese aangelegenheden bezighouden, is er overigens ook het Internationaal Perscentrum, met allerlei faciliteiten voor het internationale journalistencorps. De federale regering heeft dit in 2001 ter gelegenheid van haar EU-voorzitterschap beschikbaar gesteld.

b. Administratieve ondersteuning

Het Verbindingsbureau Brussel-Europa, het bureau waar ik zes weken heb verbleven, heeft een spilfunctie in het bieden van administratieve ondersteuning. Iedere expatriant die daaraan behoefte heeft, kan er terecht voor hulp. Administratieve ondersteuning is naast bewustmaking van de Brusselaars van de Europese roeping van hun stad en ontvangst van buitenlandse delegaties namens het gewest een kerntaak. Op het VBBE werken elf personen, van wie één decentraal in het Europees Parlement. In 2004 hielp het VBBE 4.400 personen met administratieve kwesties. De belangrijkste kwesties betreffen woonruimte (zoals het nalezen van een huurcontract), inschrijving en sociaal recht. Het VBBE steekt sinds enkele jaren meer energie in het structureel oplossen van knelpunten, door aan te kloppen bij de federale overheid of Europese instellingen en hen te wijzen op structurele knelpunten. Zo zijn de knelpunten rond de speciale identiteitskaart aan de orde gesteld bij de federale overheid.

Administratieve steun wordt ook geboden door de grotere werkgevers. AdmInfo, het bureau van de Europese Commissie, vervult een vergelijkbare rol als het VBBE in het domein van de administratieve ondersteuning. Ik heb geen duidelijke verschillen kunnen ontdekken. Drie dagen per week is bij AdmInfo een advocaat aanwezig voor juridische adviezen op het vlak van vestiging in België.

Medewerkers van gouvernementele organisaties en diplomaten vallen op grond van internationale (zetel)verdragen onder een reeks van voorrechten en immuniteiten. Op grond daarvan vallen zij in hun beroepsuitoefening niet onder het Belgische recht, zoals het fiscaal recht. Ook komen zij in aanmerking voor de speciale identiteitskaart. Kaarthouders hoeven zij geen werkvergunning te hebben. De werkgever vraagt die voor hen aan bij de Federale Overheidsdienst voor Buitenlandse Zaken, waar een speciale eenheid is belast met de afgifte. De kaarthouders hoeven zich niet in hun woongemeente in te schrijven; de Federale Overheidsdienst verwittigt de gemeenten.

c. Sociale opvang

Grotere werkgevers hebben professionele diensten voor de sociale opvang. Zo heeft AdmInfo van de Europese Commissie een team van sociale werkers. Maar sociale opvang krijgt primair gestalte via particuliere initiatief. Deels is dat ongeorganiseerd, deels georganiseerd.

Met *ongeorganiseerde* opvang doel ik op gebruikmaking van sociale netwerken: collega's, vrienden, kennissen of landgenoten die in de buurt wonen, spelen vaak een sleutelrol in de opvang. De *georganiseerde* particuliere opvang verloopt via verenigingen en clubs van expatrianten. De organisatiegraad onder Bruxpats is, zoals overal ter wereld bij expatrianten, zéér hoog. In Brussel bestaan ongeveer 200 clubs en verenigingen. Meestal zijn die georganiseerd per nationaliteit, soms ook per activiteit: sport, amateurkunsten et cetera. De *American Women's Club of Brussels* is bijzonder actief in de sociale opvang van nieuwkomers. Deze club organiseert zelfs cursussen 'Hints for living in Brussels' en 'Cross-Cultural Seminars'.

Intermezzo - een overzicht van Britse clubs en verenigingen in Brussel: *British American Theatrical Society* - *British and Commonwealth Women's Club of Brussels* - *British Charitable Fund* - *British Community Association Brussels* - *British Computer Society* - *British United Football Club* - *Brussels Celtic CSC* - *Brussels Shakespeare Society* - *Brussels Croquet Club* - *Caledonian Society of Brussels* - *English Comedy Club* - *First Brussels British Scout Group* - *Royal Brussels British Football* - *Scottish European Association* - *Saint-Andrews Scottish Country Dance Club* - *Stand-up Brussels* - *Theatre in English* - *Viewfinders Photography Club* - *Welsh Society of Brussels*

Naast clubs en verenigingen vervullen buitenlandse kerken een relatief onzichtbare, maar zeer belangrijke én gewaardeerde functie in de sociale opvang. Veel kerken organiseren nevenactiviteiten. Neem de *International Protestant Church of Brussels* (IPC). De kerk wordt iedere zondag door 200 huishoudens bezocht en organiseert tal van nevenactiviteiten. Het verloop in de kerk is enorm: ieder jaar maakt circa eenderde van de huishoudens plaats voor nieuwe. Zo is er nu een grote toestroom van Esten. Dat zegt veel over de opvangfunctie.

d. Informatievoorziening

Er bestaat een overweldigend aanbod aan informatie voor nieuwkomers. Zelfs zó veel dat je door de bomen het bos niet meer ziet. Tientallen websites, gidsen, informatiemappen, brochures, nieuwsbrieven et cetera zijn er.

De professionele onthaalorganisaties die in het voorgaande zijn genoemd, hebben stuk voor stuk een reeks van informatiebronnen. Daarnaast zijn er talrijke particuliere initiatieven.

Verreweg de grootste gespecialiseerde speler op de markt van informatievoorziening voor expatrianten is het bedrijf Ackroyd Publications in Ukkel. Ackroyd maakt het weekblad *The Bulletin* (oplage 65.000), beheert de zeer bekende website www.xpat.com, brengt jaarlijks een 'expat guide' uit en organiseert jaarlijks een tweetal informatiemarkten (*The Welcome Festival*, *The Welcome Fair*). Een andere, zeer uitgebreide 'expat guide' is *Expats in Brussels* van het bedrijf Casimac. Speciaal voor expatrianten maakt het Nederlandstalige station TV Brussel wekelijks het televisieprogramma *Brussels International*.

De verenigingen en clubs van Bruxpats, de kerken, de grote Brusselse cultuurinstellingen, het bureau *Brussels International Tourism and Conventions (BITC)*, de relocation agents, de dienstverleners als banken, verzekeraars en nutsbedrijven: allemaal reiken zij via hun websites, gidsen, brochures en magazines informatie voor Bruxpats aan. Via de e-mail en internet kun je in verschillende talen op de hoogte blijven van de agenda van activiteiten in de komende week. Informatie is vrijwel altijd beschikbaar in het Engels en het Frans en soms wel, soms niet in het Nederlands.

Een opvallende opmerking in één van mijn interviews: het is veel eenvoudiger om aan informatie te komen over een Britse school dan over een Belgische.

3.2. Thuis in Brussel

De voorzieningen voor het verblijf van de Bruxpats liggen voor een groot deel in het verlengde van die voor het onthaal. De voorzieningen van de werkgever, voor administratieve ondersteuning, voor sociale opvang en vooral ook de informatievoorziening blijven ook ná de verwelkoming van grote waarde.

De verenigingen, clubs en kerken van de Bruxpats, de ‘civil society’, vormen samen met de diverse bronnen van informatievoorziening als het ware het hart van de voorzieningen die specifiek voor expatrianten gecreëerd zijn. De voorzieningen die de overheid en de markt aanbieden, zijn aanvullend. Overigens speelt de overheid op een andere manier een rol: de Europese Commissie subsidieert vijftig clubs die personeelsleden hebben opgericht.

Een belangrijk verschil met de voorzieningen voor het onthaal is dat voorzieningen voor een aangenaam verblijf vaak **niet specifiek voor Bruxpats** zijn gecreëerd maar voor alle stedelingen. Het **verblijfsklimaat** van de stad is minstens zo belangrijk, zo niet véél belangrijker voor het gastheerschap, dan de voorzieningen die er exclusief voor expatrianten zijn. Ik beperk me nu tot voorzieningen die specifiek voor het verblijf van Bruxpats gecreëerd zijn en de belangrijkste ingrediënten van het Brusselse verblijfsklimaat.

Naast de al genoemde voorzieningen licht ik er drie uit: voorrechten, *The Bulletin* en internationaal onderwijs.

Voorrechten betreffen op de eerste plaats de bijzondere rechten die diplomaten en werknemers van internationale gouvernementele organisaties hebben. Zo mogen houders van de speciale identiteitskaart een jaar lang belastingvrij duurzame goederen kopen en houders van een diplomatiek paspoort zelfs permanent. Maar daarnaast zijn er de officiële voorrechten. In Straatsburg krijgen leden van het Europees Parlement gratis abonnementen voor het openbaar vervoer, gratis tickets voor theatervoorstellingen en een bos bloemen als de parlementariër jarig is. Brussel is daar, bewust, terughoudend in. De grote omvang van de expatriantengemeenschap is daarvoor een reden. Maar het is ook een principiële keuze.

The Bulletin. Dit blad is bijna een fenomeen in Brussel. De oplage is 65.000 exemplaren. Veel Bruxpats hebben een warm gevoel voor dit blad. Anderen willen er niets van weten. Hoe dan ook, iedereen kent het. En Brussel is de enige stad met een dergelijk weekblad voor expatrianten. Bijzonder aan dit blad is dat het niet is gevuld met artikelen over de wereld van de expatriant, maar dat het juist gaat over Brussel en België. Op het laatste nummer van 2005 prijkte premier Verhofstadt, die door het blad was geïnterviewd.

In hoofdstuk 2 meldde ik dat Brussel en omgeving drie *Europese scholen* en 26 *internationale scholen* telt. Dit zijn particuliere scholen die niet binnen het Belgische onderwijssysteem vallen en die niet vrij toegankelijk zijn. Zo onderscheiden de Europese scholen drie categorieën: categorie 1 (de kinderen van medewerkers van de EU), 2 (de kinderen van medewerkers van aanverwante organisaties) en 3 (de overige kinderen). Alleen restplekken die niet worden ingenomen door kinderen uit de categorieën 1 en 2 zijn beschikbaar voor de overige kinderen. Gezien het zeer hoge schoolgeld zijn dit louter kinderen van zeer welgestelde ouders. De EU betaalt de kosten voor kinderen uit de eerste twee categorieën. Ondanks hun beperkte toegankelijkheid staan de internationale en Europese scholen zeer goed aangeschreven. De onderwijsprogramma's zijn gericht op het bijbrengen van een ‘internationale houding’, op betrokkenheid bij Brussel en België én op een band met het land van herkomst. De scholen vervullen, evenals de kerken, een spilfunctie in het gezinsleven dankzij de naschoolse activiteiten en naschoolse opvang. Op de Europese scholen zijn er dagelijks twintig naschoolse activiteiten.

Verblijfsklimaat

In vrijwel elk onderzoek en elk interview kwam het ter sprake: het verblijfsklimaat. Nuanceringen daargelaten is iedereen daarover in geval van Brussel lovend. Dat bleek ook al in paragraaf 2.3. (De wereld over Brussel). De belangrijkste bestanddelen van dat verblijfsklimaat zijn de zeer toegankelijke woningmarkt en arbeidsmarkt, het uitstekende voorzieningenniveau (cultuur, uitgaan, onderwijs, gezondheidszorg, evenementen) en de opname van nieuwkomers. Favell (2001) zegt hierover in zijn studies twee interessante dingen.

Het eerste is dat door de lage kosten van levensonderhoud (waaronder de woonlasten) men zich in Brussel een hoge levensstandaard kan veroorloven die in andere, veel duurere steden in Europa onmogelijk zou zijn.

Zijn tweede punt is: *“Very cities are so forgiving of indifference to the nation state around it, while so open to cultural diversion. Very few European cities are so easy on a practical level (in terms of finding housing, social networks, setting up an everyday life), or have such a vast range of expat services. Without these conditions, we can scarcely expect free movement to develop dramatically in Europe”*. (p. 52).

Deze twee elementen raken de kern van een gunstig verblijfsklimaat: toegankelijkheid en tolerantie.

Wat de woningmarkt betreft, is mogelijk sprake van een zekere kentering. In populaire woongebieden beginnen de prijzen nu wel erg snel op te lopen (10% per jaar) en door de verjonging van de nieuwkomers en de slinkende budgetten voor relocation, wordt een beroep gedaan op een schaarser marktsegment: huurappartementen met een huurprijs van 600 à 1200 euro per maand.

Bewustwording

Als Favell spreekt over tolerantie, dan heeft hij het primair over sojourners. Met de tolerantie jegens settlers, de ‘eurocraten’ vooral, is het minder goed gesteld. De houding van Brusselaars jegens eurocraten is zelfs vrij kil.

Bewustwording is dan ook een belangrijker wordende taak van het VBBE. De Raad van Bestuur heeft besloten dat het VBBE daar dit jaar méér werk van moet gaan maken. Dat betekent op de eerste plaats dat de al bestaande initiatieven worden voortgezet: de activiteiten voor scholieren (in 2005 hebben Brusselse scholieren een eigen versie van de Europese Grondwet gemaakt), de voorlichting aan gemeenteambtenaren over relevante nieuwe ontwikkelingen op Europees niveau en de debatavonden waar de lokale bevolking in gesprek kan gaan met leden van het Europees Parlement.

Nieuwe activiteiten van het VBBE in 2006, gericht op bewustwording, zijn het opzetten van een campagne om de opkomst van EU-burgers bij de gemeenteraadsverkiezingen in oktober 2006 te vergroten, het bouwen van een website die expatrianten wegwijs maakt in de wirwar van informatie en het ondersteunen van interessante studies aan universiteiten, zoals het promotieonderzoek van Reinoud Magosse over ‘branding’ van Brussel als hoofdstad van Europa.

4. Vanaf het balkon: Brussel door de ogen van een toeschouwer

In dit hoofdstuk beschouw ik op basis van de bevindingen in de voorgaande hoofdstukken de positie van Brussel als ‘internationale gaststad’ vanuit drie verschillende invalshoeken. De eerste betreft de rollen van organisaties die voorzieningen voor het onthaal en verblijf van de Bruxpats aanbieden, en de regie over dat geheel. Paragraaf 4.1. gaat hierover. De tweede is de binding van de Bruxpats met Brussel. Dit is het onderwerp van paragraaf 4.2. De derde behelst de wederzijdse beeldvorming van de Bruxpats en andere stedelingen en de beeldvorming over Brussel als Europese hoofdstad. Hierover gaat paragraaf 4.3.

4.1. Rollen en regie

Mijn indruk is dat een groot aantal organisaties zich bezighouden met het onthaal en verblijf van expatrianten, dat Brussel al met al een waardige internationale gaststad is, maar dat er geen regie is en de rolverdeling tamelijk ondoorzichtig is.

Aan publieke zijde ontbreekt regie. Het binnenlands bestuur in België kent geen hiërarchie en is gefragmenteerd qua bevoegdheden. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, en het VBBE als het verlengstuk daarvan, houden zich bezig met het onthaal op titel van ‘externe betrekkingen’. Dát is een immers een bevoegdheid van de gewesten. Zo niet het cultuur- en onderwijsbeleid, zéér belangrijk voor een internationale gaststad: dat is een bevoegdheid van de (twee) gemeenschappen.

In het recente verleden zijn pogingen ondernomen om meer publieke regie te introduceren, maar zonder blijvend succes. In 2001 namen premier Verhofstadt en de toenmalige EC-voorzitter Prodi het initiatief om de positie van Brussel als Europese hoofdstad in de schijnwerpers te plaatsen. Dit leidde onder meer tot het oprichten van een intergouvernementele Task Force. Deze is na 2003 nooit meer bijeengekomen. Het is tekenend voor het gebrek aan publiek leiderschap en aan betrokkenheid van de Europese instellingen bij hun gaststad. Meer in het algemeen zijn gouvernementele organisaties tamelijk ‘introvert’ ten opzichte van hun gaststad. Het is te hopen dat de recente aanstelling van een ‘ambassadeur’ van het gewest voor de Europese instellingen, als officieel contactpersoon, een nieuwe impuls zal geven.

De ‘civil society’ draait op volle toeren: er zijn meer dan 200 clubs en verenigingen, scholen en kerken die zéér actief zijn. Zoals ik al eerder opmerkte: de particuliere organisatiegraad onder de Bruxpats is uitermate hoog. Daarnaast kent Brussel een uitgebreide, zeer sterk geprofessionaliseerde infrastructuur van informatiemedia voor expatrianten.

Meer in detail zijn de volgende zaken mij opgevallen in de huidige rolverdeling:

- Het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* heeft geen officieel beleid specifiek voor expatrianten. Het enige directe beleidsinstrument - maar dat is wel een krachtig instrument - is het VBBE. Het gewest financiert het VBBE en bepaalt via zijn ruime vertegenwoordiging in de Raad van Bestuur de inhoudelijke koers.
- Het *VBBE* wordt alom gewaardeerd en vaak gezien als een hoofdrolspeler op het toneel van het onthaal. Wel bepleiten sommigen om het VBBE méér te laten doen aan maatschappelijk bewustwording van de Europese roeping van Brussel, aan activiteiten die ontmoeting van Bruxpats en andere Brusselaars bevorderen en aan het bouwen van bruggen met de Europese instellingen.
- Op gewestelijk niveau speelt het *Brussels Agentschap voor de Onderneming* (het BAO) zijdelings een rol in het onthaal van expatrianten van buitenlandse ondernemingen, namelijk via de acquisitie van buitenlandse ondernemingen.
- Het gewest stuurt ook via *ruimtelijke ordening*, een gewestelijke bevoegdheid. Het probeert de ruimtelijke tweedeling in de stad (Bruxpats in het zuiden en oosten, migranten in het noorden en westen) tegen te gaan. De keuze om de vierde Europese School te lokaliseren aan de noordkant van de stad, een gebied dat in trek begint te raken bij jonge expatrianten, en niet aan de zuidoostkant, heeft daar alles mee te maken. Men hoopt het aarzelende begin van meer geografische spreiding een duwtje te geven. De locatie van scholen is immers een belangrijke vestigingsplaatsfactor. Door de combinatie met andere gunstige vestigingsvoorwaarden, de opening van een HST-station en de aanwezigheid van grote, betaalbare herenhuizen in Schaarbeek, ontstaan nieuwe kansen.
- Grote *internationale organisaties* als de EU pakken het onthaal van nieuwe medewerkers zeer professioneel aan. Tegelijkertijd zijn ze enigszins introvert op het toneel van het onthaal: ze zoeken weinig toenadering tot binnenlandse organisaties om krachten te bundelen. Ik vind het merkwaardig dat het VBBE en AdmInfo, het onthaalbureau van de Europese Commissie, op het terrein van administratieve ondersteuning bijna hetzelfde werk doen.

- De rol van de *federale overheid*, meer bepaald de Federale Overheidsdienst voor Buitenlandse Zaken en het Interministerieel Comité voor het Onthaal van Internationale Organisaties (ICOIO), beperkt zich momenteel hoofdzakelijk tot de zetelakkoorden en de daaruit volgende voorrechten en immuniteiten voor de Bruxpats (zoals de verstrekking van speciale identiteitskaarten). Maar op meer strategisch niveau is er geen federale activiteit. En dát terwijl Brussel hét internationale visitekaartje van België is en de huidige versnippering van bevoegdheden over gewesten en gemeenschappen een federale voorhoederol vraagt.
- De *gemeenten* hebben de eerstelijnscontacten met de Bruxpats: de formaliteiten, publieke diensten et cetera. Die contacten verlopen niet altijd naar wederzijdse tevredenheid. De afstand tussen de beide werelden blijkt toch wel erg groot te zijn. Bij complicaties wordt de hulp van het VBBE ingeroepen. Niet duidelijk is of de jaarlijkse VBBE-voorlichtingsdagen voor gemeentebesturen tot verbetering leiden. Die voorlichting is op zichzelf natuurlijk nuttig, maar aan enthousiasmering voor de Europese gedachte wordt weinig gedaan.
- In twee van de negentien Brusselse gemeenten bestaan *advies- en debatorganen* voor inhoudelijke discussie over Europese aspecten in het dagelijkse leven: Etterbeek en Sint-Gillis. Overigens zijn deze commissies onderling zeer verschillend.
- De *relocation agents* werken hoofdzakelijk voor internationale ondernemingen en nemen mede door hun commerciële karakter een eigen, specifieke plek in op het toneel van het onthaal. Het is een nichemarkt. Volgend uit de aard van hun opdrachtgevers is hun werk zéér conjunctuurgevoelig.
- In het domein van de informatievoorziening zijn velen actief. Er is bijna een overdaad aan informatie. Een bijzondere plek neemt *Ackroyd Publications* in, dé grootste speler in de zeer professionele informatiemedia voor expatrianten. Ackroyd en het VBBE zijn in mijn beleving twee van de weinige spelers wier blikveld de gehele Bruxpat-gemeenschap bestrijkt.
- De talloze *clubs, verenigingen, scholen en kerken* van Bruxpats richten zich op ontmoeting binnen groepen van Bruxpats, voor een groot deel per nationaliteit. Enkele *Brusselse NGO's*, zoals bijvoorbeeld Onthaal en Promotie Brussel, ontplooiën activiteiten om ontmoeting op een *stedelijk niveau* te tillen: ontmoeting tussen verschillende nationaliteiten en culturen in de stad. De organisaties weten elkaar nog te weinig te vinden en zouden sámen véél meer kunnen bereiken in het aanbrengen van cement tussen groepen in de samenleving.
- Samenwerking met *andere internationale gaststeden* is vrijwel afwezig. Contacten zijn er incidenteel. In de interviews heb ik gemerkt dat er belangstelling bestaat voor meer samenwerking: om kennis en ervaringen uit te wisselen en om, wat gevoeliger liggend, meer eenheid te bereiken in de voorrechten en immuniteiten die de gaststeden en –landen toekennen.

Het toneel overziend is mijn indruk is dat het VBBE, de ‘civil society’ en de expatriantenmedia samen vorm geven aan de georganiseerde basis voor Brussel als internationale gaststad. De internationale organisaties, de federale overheid, de gemeenten, de relocation agents en het BAO spelen voor specifieke aspecten en/of groepen een aanvullende rol. Een voorhoederol van de federale overheid en een meer open houding van internationale organisaties als de EU en NAVO zouden meer daadkracht kunnen bewerkstelligen om het gastheerschap in zijn bredere betekenis, een gunstig verblijfsklimaat, op peil te houden.

Opvallend in dit portret van het ‘toneelgezelschap’ is dat klassieke ideeën over de hiërarchische ordening van de niveaus in het openbaar bestuur (supranationale overheid > federale overheid > gewest > gemeente) en de strikte scheiding van publieke en private verantwoordelijkheden totaal achterhaald blijken. Het is een voorbeeld van wat Paul Frissen in *De Staat* (2002) bedoelt met “horizontalisering” en “deterritorialisering”. Horizontalisering wijst op de tendens dat overheden, bedrijfsleven en civil society als het ware náást elkaar staan in hun opdracht om vorm te geven aan een internationale gaststad. Uiteraard heeft de overheid daarbij andere beweegredenen en instrumenten dan het bedrijfsleven, maar dat doet aan het principe niet af. Deterritorialisering is de ontkoppeling tussen het gedrag van individuen en organisaties, en de geografische ruimte waar de effecten daarvan hun beslag krijgen. In het domein van Brussel als internationale gaststad is dat fenomeen duidelijk zichtbaar: wereldwijde netwerken van transnationaal opererende organisaties, een transnationale, hoogopgeleide, mobiele bovenklasse, woonplaats- en mobiliteitspatronen die gewestgrenzen volledig doorkruisen et cetera.

4.2. Binding

Goed gastheerschap heeft tot doel om expatrianten zich welkom en thuis te laten voelen. De voorzieningen voor het onthaal en verblijf staan in het teken van die doelstelling. Dit veronderstelt het ontstaan van een binding met de expatrianten met de stad en/of hun stadsgenoten. Kenmerkend voor expatrianten is echter dat zij zich formeel én sociaal maar zeer ten dele binden. De expatriant werkt voor een internationaal opererende organisatie die min of meer bij toeval zich in een bepaald land bevindt. De meestal tijdelijke en soms onbekende tijdsduur van het verblijf ontnemen de expatriant al gauw de neiging zich volledig te binden aan het land en de stad waar hij of zij zich vestigt. Maar deze redenering is iets te simpel. De expatriant maakt een vrijwillige keuze om zich elders te vestigen. Dat veronderstelt een bewuste wil om naar dat ene land en die ene stad te gaan. En een expatriant is een mens van vlees en bloed, met alledaagse behoeften, dagelijkse leefpatronen en sociale contacten. Ik vermoed dat de behoefte om in je woonomgeving 'goede aard' te hebben, universeel is.

Bruxpats en binding met Brussel: een gespannen huwelijk?

Voor een antwoord op die vraag start ik met een interessant onderzoek dat Julie Cailliez ter afronding van haar studie sociologie aan de Université Libre de Bruxelles heeft gedaan naar de maatschappelijke binding van de Britten in Brussel. Dit titel luidt "Schuman City", verwijzend naar het gelijknamige plein waaraan twee van de Europese instellingen zijn gevestigd. Door haar interviews ontdekte zij dat veel Britten naar Brussel kwamen met het voornemen om niet in het eigen kringetje te blijven ronddraaien: zij wilden contacten opbouwen met Belgen en andere stedelingen. Van die doelstelling komt niet veel terecht: veel contacten zijn met landgenoten en met collega's van het werk. Een uitzondering daarop vormen de situaties waarin een Brit een relatie krijgt met een Belg; dan ontstaan er volop sociale contacten met Belgen. (En dat komt regelmatig voor, dus zó slecht is het kennelijk nou ook weer niet gesteld met het ontmoeten van Belgen.) Maar voor de overige situaties: hoe komt het dat de sociale contacten met de Belgische bevolking beperkt blijven? Cailliez vond meerdere oorzaken. De belangrijkste is dat het zo gemakkelijk is om in een eigen kring te blijven. De Britse gemeenschap is omvangrijk (9.000 mensen), woont sterk geconcentreerd in het zuidoostelijk deel van Brussel en heeft allerlei voorzieningen tot haar beschikking: scholen, verenigingen, clubs en kerken, informatie in het Engels (websites, weekbladen, expat guides, brochures) enzovoorts. Een andere reden is dat de eerste mensen die nieuwkomers ontmoeten, vaak collega's (via het werk) en landgenoten (via de bestaande sociale netwerken) zijn. De contacten met Belgische collega's buiten het werk zijn vaak beperkt, omdat die immers al een opgebouwd sociaal netwerk hebben en na het werk meestal huiswaarts keren. Eerste contacten blijken cruciaal in de opbouw van sociale netwerken. Een derde reden is dat velen niet weten hoe lang zij zullen blijven en daardoor aarzelend hun eerste schreden zetten in het Belgische dagelijkse leven. Om die reden kiest men er veiligheidshalve vaak voor om kinderen naar een Britse school of een Europese school met Britse sectie te laten gaan. Die aarzelende houding heb ik in meerdere interviews gehoord: pas na verloop van tijd, pas een à twee jaar, breekt het besef door dat er méér te halen is uit wonen in Brussel. "Uitgestelde integratie", noemde een van de geïnterviewden dit.

Maar mag je nu concluderen dat de Britten niet integreren? En geldt dit dan alleen voor Britten? Voor de tweede vraag heb ik in mijn eigen interviews voldoende aanwijzingen gekregen om die met "nee" te beantwoorden. Die patronen doen zich bij alle nationaliteiten voor, zo niet veel sterker bij groepen als Japanners die een volkomen andere culturele achtergrond hebben. Het antwoord op de eerste vraag ligt ingewikkelder.

Een feit is dat de patronen van het dagelijkse leven van veel Bruxpats een zekere mate van *afzondering* te zien geven: ze wonen geconcentreerd in het centrale en zuidoostelijke deel van het gewest en de Rand, ze werken soms voor organisaties die enigszins introvert zijn (gouvernementele organisaties, diplomatieke dienst), ze hebben eigen scholen, clubs en verenigingen en kerken en ze maken in zeer beperkte mate gebruik van hun stemrecht voor gemeenteraadsverkiezingen (een opkomst van minder dan 10% in 2000).

Dit rechtvaardigt niet de conclusie dat "ze niet integreren". Ten eerste is het onzin om te beweren dat Bruxpats niet deelnemen aan de lokale samenleving. Ze zijn juist zéér actief: ze hebben een goede baan, ze nemen buiten het werk deel aan allerlei culturele en andere vrijetijdsactiviteiten, ze stellen zich via verschillende media goed op de hoogte van maatschappelijke ontwikkelingen en het reilen en zeilen in Brussel, ze betalen gewestelijke en lokale belastingen. Alleen, zij maken voor een belangrijk deel gebruik van eigen organisaties en voorzieningen.

Maar vergeet niet dat de Bruxpats regelmatige bezoekers van Brusselse restaurants, cafés, theaters, bioscopen, musea en winkels zijn. Hun aanwezigheid brengt veel geld in het Brusselse laatje en houdt het draagvlak voor de Brusselse voorzieningen op peil.

Favell (2001) legt de vinger op de zere plek. Hij vindt de kritiek op het gebrek aan integratie nonsens. Die is in zijn ogen gebaseerd op de achterhaalde idee dat natiestaten tot op een zekere hoogte mensen uit andere culturen kunnen opnemen *mits* zij integreren in dé nationale cultuur. Volgens Favell en anderen is de Belgische hoofdstad nu juist zo uniek doordat de stad niet is ondergedompeld in één nationale (Belgische) cultuur. Favell stelt dat een buitenlander volledig geïntegreerd kan zijn zonder één Belg te kennen. Die stelling vind ik erg extreem, omdat in mijn ogen het opbouwen van een binding met Brussel zich slecht verdraagt met volkomen vervreemding van een groot deel van je medeburgers. Maar in essentie heeft Favell een punt. Hij definieert integratie als economisch, cultureel en politiek concept: in je levensonderhoud voorzien, aan sociale en culturele activiteiten deelnemen of deze zelf organiseren, meedoen aan de lokale democratie door te stemmen of eventueel politiek actief te zijn. In die definitie mis ik één element: **saamhorigheid**. Het mag zo zijn dat Brussel een open en toegankelijk klimaat heeft voor nieuwkomers, het misprijzen dat met name eurocraten te beurt valt, doet aan de samenhang tussen de stedelingen afbreuk. Samenhang is een noodzakelijk ingrediënt voor een gunstig verblijfsklimaat. Het is overigens iets anders dan (intensief) contact hebben met stadsgenoten. Samenhang heeft in mijn beleving te maken met je houding jegens anderen en je kennis over anderen. De grote afstand tussen de leefwijze en –wereld van (sommige) expatrianten en die van oorspronkelijke stadsbewoners staat samenhang in de weg.

Ik herhaal het nog maar eens: niet alle Bruxpats zijn hetzelfde. De discussie over “integratie” neigt zich helaas eenzijdig te richten op zich afzonderende, geprivilegieerde Bruxpats. Maar er zijn ook Bruxpats die voorbeeldig integreren in de klassieke betekenis. Anderen behoren tot een ‘transnationale’ bovenklasse die telkens tijdelijk in een bepaald land woont en werkt. Dat zijn de experts of managers van de grote internationale ondernemingen en de diplomaten. Zij hebben een andere leefwijze, die niet is te vatten in de traditionele ideeën over de natiestaat en de integratie daarin (Gall, 2005).

Binding, afstand en comfort

Ik denk dat samenhang niet los worden kan worden gezien van de faciliteiten die voor het onthaal en verblijf van Bruxpats zijn gecreëerd en van de onderliggende rolopvatting. Mijn indruk is dat soms onbedoeld de afstand tussen Bruxpats en andere Brusselaars wordt vergroot door die faciliteiten en rolopvatting. Ik doel onder meer op voorrechten als een speciale identiteitskaart: de EU-ambtenaar hoeft zich niet op het gemeentehuis te vertonen. Ik doel op de beslotenheid van veel voorzieningen, organisaties en activiteiten van expatrianten. Waarom doen die sportclubs bijvoorbeeld niet mee aan toernooien met Belgische clubs? Voor alle duidelijkheid: het bestaan van eigen scholen, kerken, clubs en verenigingen, door sommigen als een probleem gezien, zie ik niet als een probleem. Die organisaties zijn als zodanig geen beletsel voor integratie. Het gaat om de *externe oriëntatie* van die organisaties.

De eigen organisaties van Bruxpats spelen een niet te onderschatten rol vervullen in het welzijn van expatrianten. Wonen in een ander land met een andere cultuur kan emotioneel belastend zijn, is mij in meerdere interviews verzekerd. De dominee van de International Protestant Church duidde de intensieve omgang van Bruxpats met hun landgenoten in hun vrije tijd als behoefte aan een ‘**comfort zone**’. Zijn hypothese is dan ook dat zijn kerk mede zo vol zit vanwege die behoefte: sociaal comfort. Een deel van de gemeente ging in het land van herkomst zelden of nooit naar de kerk!

Intermezzo - Binding in Brussel, opvallende voorbeelden.

De dominee van de International Protestant Church maakt iedere zondag na de dienst met zijn vrouw een wandeling. Zij wandelen ook regelmatig door wijken die in de burelen van Bruxpats als ‘gevaarlijk’ bekend staan. Toch weet de dominee iedere zondag enkele aarzelende kerkgangers over te halen om mee te gaan.

In Etterbeek, een gemeente waar veel expatrianten en traditionele migranten wonen, hebben een Belg en een Griekse samen een buurtontmoetingshuis opgericht: Cercle Diogène. Zij brengen oorspronkelijke en nieuwe buurtbewoners van alle rangen en standen samen. Ze organiseren allerlei activiteiten, van wijnproeverijen tot debatten, van kunstexposities tot spelletjesavonden. Het is er een levendige boel.

Sommigen gaan niet mee. Die hebben andere prioriteiten. Zij stappen na de dienst in de auto, rijden 150 km oostwaarts en aangekomen in Aken gaan zij naar ... Kentucky Fried Chicken! In heel België is immers geen KFC te vinden. En wat is nou 150 km? Na voor henzelf en de thuisgebleven landgenoten een flink aantal fastfoodmaaltijden te hebben gekocht, rijden zij 150 km terug. Terug in Brussel geven zij zich over aan de vertrouwde, opgewarmde smaak van KFC. Maar binnenkort is het gedaan: Sunday's opent zijn eerste Belgische vestiging in ... Brussel!

Ieder half jaar komen vanuit geheel Europa 700 stagiairs naar Brussel, om een aantal maanden voor de Europese Unie te werken. Er is ook tijd voor vertier. De stagiairs hebben een volle agenda met onder meer feestjes die exclusief voor hen worden georganiseerd. Veel stagiairs hebben gedurende hun verblijf geen enkel contact met Belgische leeftijdsgenoten.

Levenswijze en levensstijl

De gedragsverschillen tussen Bruxpats en andere Brusselaars en Bruxpats onderling wijzen op het bestaan van verschillende leefstijlen. De Nederlandse stadssocioloog Arnold Reijndorp heeft in zijn boek *Stadswijk* (2004) een interessante beschouwing gemaakt van levensstijlen en -wijzen van groepen bewoners van stadswijken. Zijn begrippenkader biedt aanknopingspunten voor de duiding van de situatie in Brussel.

De *levensstijl* is bewust gebruik van symbolen en verhalen in het dagelijks leven ter onderscheiding van anderen. Binnen de Bruxpat-gemeenschap valt één groep dan onmiddellijk op: de goedbetaalde settlers. Hun symbolen zijn de eigen clubs en verenigingen, de exclusieve scholen, de nationale tradities waaraan wordt vastgehouden (zoals het vieren van nationale feestdagen), The Bulletin, de voorrechten (zoals de speciale identiteitskaart, de woning die het bedrijf betaalt, de kentekenplaat op de auto) en de status van de internationale organisatie waar men een goede, verantwoordelijke baan heeft (een gouvernementele instelling, een ambassade, een hoofdkantoor van een multinational, een advocatenkantoor et cetera). Bij sojourners zijn dergelijke expliciete symbolen niet waarneembaar.

De *levenswijze* is het feitelijke gedrag in het dagelijks leven waarvan men zich nauwelijks bewust is. De levenswijze van sojourners is deels identiek aan die van goedopgeleide, jonge Belgen in de stad. Het verschil zit in de 'nomadische' instelling van de sojourners: na verloop van tijd vertrekken zij weer naar een andere plek, zonder daarvoor een uitgestippeld plan te hebben. De levenswijze van settlers komt voor een groot deel overeen met die van de Belgische bovenklasse die in de suburbane gebieden rondom Brussel woont en daar geniet van de hoge levensstandaard die zij zich kan veroorloven. Het verschil ligt in het expatriantensymbolen.

4.3. Beeldvorming

Twee facetten van beeldvorming in een internationale wil ik hier belichten: beeldvorming van stedelingen over elkaar en beeldvorming over Brussel als Europese hoofdstad.

In hoofdstuk 2 is al belicht dat het verblijfsklimaat als toegankelijk en open wordt beoordeeld. Dat is zeker een troef voor het gastheerschap van de stad. Maar tegelijkertijd is er soms die kilte naar de eurocraten. Hen wordt van alles aangewreven. Veel daarvan is overdreven:

- Ze verdienen heel veel en betalen geen belastingen. (Salarissen in de hoogste functiecategorie, categorie A, zijn inderdaad hoog. En bij sommige aanvullende arbeidsvoorwaarden kun je vraagtekens zetten. Maar lang niet iedereen heeft een functie in categorie A. In vergelijking met Scandinavische landen zijn de salarissen niet ongewoon hoog. Bovendien betalen de EU-ambtenaren hun inkomstenbelastingen intern en moeten zij gewoon gewestelijke en lokale belastingen betalen.)

- Ze drijven de woningprijzen op. (Gezien hun aandeel in de bevolking is hun bijdrage aan het stijgen van de woningprijzen bescheiden. Bovendien zijn het Belgische vastgoedontwikkelaars, verkopers en verhuurders die de prijs bepalen. En in vergelijking met andere grote steden in Europa in wonen in Brussel niet duur.)
- Ze veroorzaken een enorme stroom van autoverkeer. (Inderdaad banen honderdduizenden pendelaars zich dagelijks een weg naar en door Brussel. Maar dat zijn merendeels Belgen die in de afgelopen decennia rond Brussel zijn gaan wonen.)
- Ze zijn de oorzaak van de stedenbouwkundige verpesting van de stad. (De Europese wijk is inderdaad een schrikbarend monomane kantorenwijk waar zich een stedenbouwkundige ramp heeft voltrokken. Maar het waren binnenlandse bestuurders die daarvoor verantwoordelijkheid droegen en niet namen.)
- Ze zijn arrogant in winkels, aan loketten enzovoorts. (Ongetwijfeld komt dat voor. En de levensstijl die ik in de vorige paragraaf beschreef, kan dat gevoel van arrogantie versterken.)
- Het zijn er veel te veel. (Er zijn ruim 20.000 EU-ambtenaren. Dat is best veel. Maar wist u dat bijvoorbeeld in Den Haag de binnenlandse bestuursorganen – de rijks-, provinciale en gemeentelijke overheden – samen goed zijn voor 60.000 ambtenaren?)

Het is niet mijn bedoeling alle verwijten ‘weg te definiëren’. Maar mijn stellige indruk is dat het bovenstaande vooral een gevolg is van de afstand tussen de leefwerelden en –stijlen van groepen, en niet zo zeer van feitelijke ‘misstanden’. Overigens is mij in enkele interviews verteld dat de situatie de goede kant opgaat: het Europese in Brussel, in al zijn facetten, wordt steeds meer geaccepteerd. Ook de berichtgeving in de media over bijvoorbeeld de hoge salarissen en woningprijzen is gematigder van toon dan voorheen. Meer en meer dringt het besef door wat de gunstige sociaal-economische effecten van de Europese rol van Brussel zijn. Alleen vertaalt die rol zich dat nog te weinig in werkgelegenheid voor laaggeschoolden, want zoals ik al eerder aanstipte: de werkloosheid in Brussel is torenhoog (23%).

Intermezzo - Gastheerschap op de proef gesteld

Een ambtenaar van de Europese Commissie woont al bijna twintig jaar in Brussel. Zij heeft bewust ervoor gekozen om niet in het zuidoosten te gaan wonen, tussen duizenden Bruxpats, maar in het noordwesten. Ze nodigde haar Belgische bureaus thuis uit, om contact te maken. Het was gezellig. Maar een tegenuitnodiging kwam nooit. Haar EU-kentekenplaat heeft ze na verloop van tijd verruild voor een Belgische. Sindsdien is haar auto niet meer bekrast.

Immuniteten zijn een ontheffing van Belgisch recht in zoverre het de beroepsuitoefening betreft. Iedereen begrijpt dat als je te hard rijdt op weg naar het kantoor en je een boete krijgt wegens overtreding van de maximumsnelheid, je geen beroep kunt doen op je immunitet. Toch proberen Bruxpats soms op die manier onder de boete uit te komen en schuwen ze daarbij (machts)vertoon niet. Ook lokale belastingen hoeven volgens een enkeling niet betaald te worden.

Ieder land heeft zijn formaliteiten. Loketten zijn de plekken waar formaliteiten voelbaar worden. Soms tot ergernis van de gemeenteambtenaar, als de klant eindeloos blijft herhalen dat hij vindt dat voor hem de formaliteiten niet gelden. Soms tot ergernis van de klant, als vriendelijkheid, vlotheid en enige kennis van de Engelse taal te veel gevraagd zijn.

Mogelijk is de maatschappelijke samenhang in de stad te versterken door te werken aan een *gemeenschappelijk beeld van de stad*. Brussel heeft het stempel ‘Europese hoofdstad’, maar lijkt daar eerder mee te worstelen dan er veel profijt uit te trekken. Magosse (2005) betoogt dat Brussel er tot nu toe niet in is geslaagd zijn bevoorrechte positie als vestigingsplaats van de EU en andere belangrijke organisaties te benutten, naar buiten toe (‘Brussels, the place to be’) noch naar binnen toe (een gemeenschappelijk perspectief op de stad). De idee van Brussel als de Europese hoofdstad leunt sterk op het institutionele, Brussel als zetel van de EU, en de fysieke neerslag daarvan: de monomane Europese kantorenwijk. Dat is geen goede, aansprekende basis. Het kosmopolitische karakter en de toegankelijkheid die nieuwkomers ervaren en waarderen, zouden wél een basis kunnen zijn maar spelen nu

slechts impliciet een rol in het hoofdstadsbeeld. Volgens Magosse ontbreekt het aan een inspirerend “verhaal” over Brussel als Europese hoofdstad. De “geleefde stad”, zoals hij dat noemt, biedt kansen voor een alternatieve invulling (‘branding’).

Deze benaderingswijze vind ik erg sympathiek en absoluut de moeite van het uitwerken waard. De huidige basis, het institutionele, is mijns inziens inderdaad ongeschikt als wervend gemeenschappelijk perspectief. Maar ik wil een kanttekening plaatsen op grond van de nuchtere reacties die sommige geïnterviewden gaven op mijn vraag over de kosmopolitische aard van de stad: het kosmopolitische van Brussel is volgens sommigen deels schijn. De afwezigheid van een dominante nationale cultuur en de vertrouwdheid van tweetalig Brussel om met twee naast elkaar levende taalgemeenschappen om te gaan, leiden tot *symptomen* van een kosmopolitische stad zonder dat feitelijk al helemaal te zijn.

Interessant is de vraag in hoeverre een andere perceptie van Brussel als Europese stad te construeren is, te maken is. Ik ga daarvoor te rade bij de theorie over zogeheten *configuratiemanagement* (Termeer, 1993 en 1999). Een ‘configuratie’ is een groep van mensen die intensief contact met elkaar hebben op grond van het overeenkomen van hun werkelijkheidsdefinities van een bepaald onderwerp. Zoals bijvoorbeeld de werkelijkheidsdefinitie van Brussel als Europese hoofdstad. In zo’n configuratie kan een verstarring optreden. Termeer onderscheidt twee typen verstarring. Het eerste type noemt ze “sociale fixatie”: de betrokkenen staan niet meer open voor reflectie op hun onderlinge relaties. Het tweede type is “cognitieve fixatie”: de betrokkenen staren zich blind op hun eigen werkelijkheidsdefinities en staan niet meer open voor kritische reflectie daarop. Mijn indruk is dat in het beeld dat veel Brusselaars hebben van de internationale dimensie van hun stad, sprake is van ‘cognitieve fixatie’: hun werkelijkheidsdefinitie wordt bepaald door de Europese instellingen en diplomaten en door de bureaucratie, buitenissige voorrechten en nadelige effecten die daarmee geassocieerd worden. Voor afwijkende ideeën over de kosmopolitische aard van de stad Brussel en de grote toegankelijkheid voor nieuwkomers staan velen niet open. Volgens de theorie van configuratiemanagement moet je cognitieve fixaties te lijf gaan met sociale interventies (en vice versa). Dat impliceert dat enkel het construeren van een ‘verhaal’ niet voldoende zal zijn. Het gaat erom wie dat verhaal kan vertellen, kan overbrengen. En hoe dat verhaal verspreid kan worden. Dat is niet eenvoudig, want de binnenlandse politiek heeft daarvoor mogelijk te weinig krediet en is bovendien deels zelf onderdeel van de fixatie. Een antwoord op de vraag hoe een sociale interventie succesvol gepleegd zou kunnen worden, heb ik niet. Maar het lijkt me zeer gewenst om erover te gaan nadenken.

5. Slokakte: de internationale stad in de schijnwerpers

5.1. Een vergelijking tussen internationale gaststeden: Brussel en Den Haag

In vrijwel alle grotere steden in Europa woont een groep expatrianten van een aanzienlijke omvang. In een stad als Londen werken bij de talrijke internationaal opererende ondernemingen duizenden mensen vanuit de gehele wereld. Steden met veel expatrianten die werken voor internationale *gouvernementele* organisaties, zijn er minder: naast Brussel zijn de meest opvallende Genève, Wenen, Parijs, Straatsburg en Den Haag. In deze paragraaf maak ik een vergelijking met Den Haag.

Het internationale profiel en de expatrianten

Den Haag afficheert zichzelf als een “internationale stad van recht en vrede”. Naast de nationale regeringsstad (niet de hoofdstad!) is Den Haag de vestigingsplaats van enkele internationaal-juridische (VN-)organisaties die de stad zo nu en dan in het wereldnieuws brengen: het *Internationaal Gerechtshof*, het *Internationaal Strafhof*, het *Internationaal Tribunaal voor voormalig Joegoslavië* en *Permanent Hof van Arbitrage* zijn de bekendste.

Andere organisaties op het vlak van recht en vrede zijn de *Organisatie voor het Verbod op Chemische Wapens*, de EU-agentschappen *Eurojust* en *Eurojust* en het NAVO-agentschap *C3*. Rondom deze organisaties hebben zich NGO's en kennisinstituten verzameld.

Drie andere grote internationale organisaties die opvallen in de Haagse regio (en niet tot het terrein van recht en vrede behoren), zijn de *European Patent Office* (in Rijswijk), het *European Space Research and Technology Centre* (in Noordwijk) en *Royal Dutch Shell*, een van 's werelds grootste ondernemingen met haar wereldwijde hoofdkantoor in Den Haag en haar hoofdkantoor van de divisie Exploratie en Productie in Rijswijk.

Het internationale profiel van Den Haag is gerelateerd aan de niche 'recht en vrede' binnen de grote groep van internationale gouvernementele organisaties, plus de hierboven genoemde organisaties buiten die niche. Den Haag als internationale gaststad heeft daarmee een geheel ander karakter dan Brussel, dat toch vooral wordt gezien als de 'hoofdstad van Europa'.

De gemeenschap van expatrianten in Den Haag ziet er dan ook anders uit dan in Brussel. Het meest opvallend is het verschil in omvang. De regio Brussel telt, volgens mijn eigen raming, circa 160.000 expatrianten. Recent onderzoek over Den Haag komt uit op 8.700 expatrianten in de not-for-profit sector en 4.000 in profit-sector (Decisio/Bureau Louter, 2005; gemeente Den Haag, 2004). Uitgaande van een gemiddelde huishoudensgrootte van twee personen, kom je dan uit op 23.500 expatrianten in de Haagse regio. Bedenk dat Den Haag beduidend minder buitenlandse ondernemingen huisvest dan Brussel. En bedenk dat organisaties op het gebied van recht en vrede minder spin-off hebben dan instellingen als de EU en NAVO die beleid maken en investeringsbeslissingen nemen: daardoor heeft Brussel een groot aantal lobbyisten en zakelijke diensten. Den Haag kent evenals Brussel Permanente Vertegenwoordigingen (bijna 100) en internationale scholen, maar hun aantallen liggen veel lager. En journalisten van buitenlandse media doen vanuit Brussel vaak "Nederland erbij".

Evenals in Brussel is in Den Haag het aantal expatrianten gegroeid. In de publieke sector het aantal expatrianten in vijf jaar tijd met 600 toegenomen. En het besluit van Shell om terug te gaan van twee hoofdkantoren (Londen en Den Haag) naar één (Den Haag), leidt tot een groei in de private sector. Een andere overeenkomst met Brussel is de relatief sterke toename van expatrianten uit Oost-Europa.

De voornaamste kenmerken zijn deels verschillend ten opzichte van Brussel. De gemiddelde verblijfsduur is in Den Haag iets korter, onder meer doordat zich onder de expatrianten hier relatief weinig 'gewone ambtenaren' bevinden. Het eigenwoningbezit onder de Brusselse expatrianten is veel hoger dan in Den Haag, maar dat heeft veeleer te maken verschillen tussen de Nederlandse en Belgische woningmarkt. Ik kom daar zo op terug.

Het percentage expatrianten dat binnen de regio woont (86%), is iets hoger dan in Brussel (75%). De ruimtelijke concentratie (noordelijke deel van de Haagse regio) komt overeen met de Brusselse situatie (zuidoostelijke deel). Die situatie is een gevolg van het gemiddeld hoge salaris- en opleidingsniveau van de expatrianten.

Het verblijfsklimaat

De meningen onder de Haagse expatrianten over het verblijfsklimaat in Den Haag lopen uiteen. Sommigen zijn zeer tevreden en waarderen vooral het groene, rustige en veilige leefklimaat, de ligging aan zee en de duinen, de internationale scholen, het cultuuraanbod en de internationale bereikbaarheid (luchthaven Schiphol, de Thalys). Anderen zijn negatiever, verwijzend naar de klantonvriendelijke, weinig gastvrije houding van Nederlanders, de bureaucratie rond de toegang en het verblijf in Nederland, en de toegankelijkheid van een aantal voorzieningen (niet zo zeer de kwaliteit van die voorzieningen). Met name op het punt van toegankelijkheid scoort Den Haag duidelijk slechter dan Brussel: de gezondheidszorg (wachlijsten, vrije artsenuitkeuze), de woningmarkt (krapte, prijs-kwaliteitsverhouding, hoge overdrachtsbelasting bij koop) en de arbeidsmarkt (bureaucratie bij indienstneming van personeel). Recent deed een enquête van de *International Organisations' Staff Members Association in The Netherlands* veel stof opwaaien toen daaruit zou blijken dat driekwart van de geënquêteerde expatrianten om dergelijke redenen zou overwegen om Nederland te verlaten.

De voorzieningen en de hoofdrolspelers

Brussel maakt sinds het einde van de jaren vijftig sterke groei door als internationale gaststad. Den Haag kent een groei van veel recentere datum (jaren negentig) en kleinere omvang. Dat schaal- en faseverschil tussen de twee steden is duidelijk zichtbaar in de voorzieningen voor expatrianten. In Den Haag zijn de voorzieningen en het onthaalbeleid in opbouw. Binnen de gemeente Den Haag bestaan het *The Hague Hospitality Centre (HCC)* en het *Bureau Internationale Zaken (BIZ)* nog niet zo lang. Het HCC richt zich op verwelcoming van bezoekers en journalisten uit het buitenland, terwijl het BIZ zich meer op de beleidsmatige kant richt van Den Haag als internationale gaststad. Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft een *Desk Internationale Organisaties*.

Een aantal overeenkomsten en verschillen vallen op:

- Den Haag heeft niet een organisatie als het VBBE. Brussel heeft niet een organisatie als het HHC.
- De opbouwfase waarin Den Haag verkeert, is zichtbaar in de relatief grote beleidsmatige aandacht van de twee publieke organen die het nauwst betrokken zijn bij Den Haag als internationale gaststad: de gemeente Den Haag en het ministerie van Buitenlandse Zaken. De gemeente heeft een actieprogramma opgesteld om de infrastructuur voor het onthaal van de internationale organisaties én expatrianten op een hoger niveau te brengen ('*Den Haag, residentie van recht en vrede*'). De oprichting van het HHC is hiervan een uitvloeisel. Het ministerie van Buitenlandse zaken heeft vanwege de kritiek van enkele internationale organisaties op het Nederlandse gastheerschap eveneens een beleidsplan gemaakt. Daarin zijn op vier punten verbeteracties benoemd: de toegang van buitenlanders tot Nederland, de voorrechten en immuniteiten (het opheffen van de bestaande ongelijkheden), de voorlichting, en de infrastructuur (de toegankelijkheid van de gezondheidszorg in de Haagse regio, de mogelijke oprichting van een Europese school in Den Haag en behoud van een goede internationale treinverbinding naar Den Haag na ingebruikname van de HST Brussel-Amsterdam).
- Den Haag heeft het voordeel van een minder verbrokkeld binnenlands bestuur: de gemeente Den Haag, een grote gemeente met 470.000 inwoners, en het ministerie van Buitenlandse Zaken hebben samen wat betreft publieke onthaaltaken een relatief grote slagkracht.
- Evenals in Brussel hebben in Den Haag de grotere organisaties eigen voorzieningen voor het onthaal. Een voorbeeld is *Outpost* van Shell, een vrijwilligersorganisatie die wordt gesponsord door Shell.
- Expatrianten overal ter wereld hebben een hoge organisatiegraad: niet alleen in Brussel, ook in Den Haag zijn er talloze clubs en verenigingen, scholen, kerken en gespecialiseerde media. Voor Engelstaligen is de vrijwilligersorganisatie *Access* een belangrijke speler. Deze organisatie verlegt haar activiteiten steeds meer naar 'comforting' en bevordering van contacten met Nederlanders. De gemeenschap in Den Haag is te klein voor blad als *The Bulletin* (65.000 lezers), maar op nationaal niveau is er *The Xpat Journal* en *The Holland Book*. Binnen Den Haag bestaan het krantje *The Hague Times* en de internetsite www.thehagueonline.com.
- Net als in Brussel zijn in Den Haag relocation agents actief, primair voor werknemers van ondernemingen.

Binding en beeldvorming

In hoofdstuk 4 ben ik ingegaan op de binding van Bruxpats met de stad. Ik heb geen aanwijzingen gevonden dat de situatie in Den Haag wezenlijk anders is. Op één punt na: de koele houding jegens de eurocraten is specifiek een Brussels fenomeen. In Den Haag is het internationale, mede door zijn veel kleinere schaal, trouwens minder zichtbaar.

Wat beeldvorming aangaat, ontsnapt Den Haag evenmin aan vooroordelen over expatrianten. Op dat vlak heb ik geen opvallende verschillen gezien, buiten het punt van de eurocraten. In beide steden zijn levendige discussies gaande over het 'profiel' van de stad: als je als internationale gaststad wil vermijden dat je wordt gezien als de zetelplaats van bureaucratische organisaties, wat moet daarvoor dan in de plaats komen? Den Haag en Brussel zoeken het beide in verbreding. Den Haag heeft in zijn recente Structuurvisie Den Haag 2020 gekozen voor het profiel '*groene wereldstad aan zee*' (met een bewust geplaatst accent op de "e").

Samenvattend: de vergelijking tussen Brussel en Den Haag laat zowel overeenkomsten als verschillen zien. De verschillen in de omvang en samenstelling van de expatriantengemeenschappen in de twee steden zijn een factor van betekenis daarin. Maar zeker niet de enige. Verschillen in de rollen en verantwoordelijkheden van betrokken partijen zijn een andere belangrijke factor. En niet te onderschatten is het volgende: een stad waar internationale organisaties zetelen maakt nog niet een internationale stad! Dat laatste vraagt méér: een wervend verblijfsklimaat in de brede betekenis van het woord.

5.2. Conclusies en aanbevelingen

Ik rond af met mijn conclusies en aanbevelingen. Ik begon dit rapport met de vraag wat Brussel als internationale gaststad aan expatrianten te bieden heeft. Mijn waarneming als tijdelijk toeschouwer vanaf het balkon van het Bruxpat-toneel mondt uit in tien conclusies plus tien aanbevelingen aan het VBBE.

De tien conclusies:

1. Dé Bruxpat bestaat niet. Langs de lijnen van nationaliteit en beroepsgroepen valt de Bruxpat-gemeenschap uiteen in talloze gemeenschapjes. Het grote aantal Bruxpats, circa 160.000, maakt dat mogelijk.
2. Goed gastheerschap in een internationale stad is een noodzakelijke combinatie van specifieke voorzieningen voor nieuwkomers én een prettig verblijfsklimaat voor álle stedelingen. Toegankelijkheid en saamhorigheid zijn in mijn ogen fundamentele van dat verblijfsklimaat.
3. In Brussel houden veel organisaties zich op een of andere manier bezig met het onthaal en het verblijf van de Bruxpats. Die organisaties spelen allemaal hun specifieke rol, zonder dat die rol expliciet is benoemd. De voorzieningen voor Bruxpats in de publieke sector en die voor Bruxpats in de private sector vormen voor een groot deel gescheiden werelden. Het belang van een gunstig verblijfsklimaat is een verbindend element tussen die werelden. Het ontbreekt echter aan een voortrekker, een inspirator, een boegbeeld: een instantie die alle betrokken organisaties kan mobiliseren om het verblijfsklimaat voor nieuwkomers in Brussel op een hoog niveau te brengen en te houden.
4. Het Verbindingsbureau Brussel-Europa, het VBBE, heeft een gewaardeerde en centrale positie op het toneel van het onthaal en verblijf van expatrianten, met name in de administratieve ondersteuning. Het VBBE zou méér kunnen halen uit die gunstige uitgangspositie.
5. Bruxpats hebben een hoge organisatiegraad; de ‘civil society’ draait op volle toeren. Ze hebben talloze eigen verenigingen, kerken, scholen, media. Het grote aantal Bruxpats maakt dat immers mogelijk. Verschijnselen van afzondering en beslotenheid bestaan. Het is dan ook gewenst om bruggen te bouwen. Maar de kritiek op het gebrek aan participatie en integratie van de Bruxpats is overdreven. Over het algemeen leveren Bruxpats een positieve bijdrage aan de Brusselse samenleving. Hun organisaties creëren bovendien een soort ‘comfort zone’ in een vreemd land.
6. Het grote aantal voorzieningen en organisaties voor Bruxpats halen wel het avontuurlijke en pionierende van verhuizen naar een ander land een beetje weg. Dat is waarschijnlijk de reden dat jonge Bruxpats, die steeds talrijker worden, minder in georganiseerd verband te werk gaan en zich buiten de traditionele woongebieden van Bruxpats (het zuidoostelijk deel van het gewest) beginnen te vestigen.
7. De media voor Bruxpats zijn sterk geprofessionaliseerd. Het weekblad *The Bulletin* staat daarvoor symbool.
8. Sommige internationale organisaties, met name gouvernementele en diplomatieke, staan te veel met hun rug naar hun gaststad. Die gesloten houding doet onnodig afbreuk aan de toegankelijkheid en saamhorigheid die nodig zijn voor een open klimaat.
9. Brussel is hét internationaal visitekaartje van België. De versplintering in het binnenlands bestuur leidt ertoe dat het hoofdstadsbeleid daadkracht mist. Cultuur-, onderwijs- en werkgelegenheidsbeleid zijn pijlers onder een goeddraaiende hoofdstad en vraagt een gewestoverstijgende aanpak die nu ontbreekt.
10. Brussel als Europese hoofdstad is méér dan een zetelstad van Europese instellingen. Het uitbouwen en qua beeldvorming goed benutten van de kosmopolitische trekken van Brussel is een uitdaging voor de toekomst.

De tien aanbevelingen aan het VBBE:

1. Zet in op een *initiërende en verbindende rol* ten aanzien van de activiteiten om expatrianten in Brussel zich welkom en thuis te laten voelen: bied administratieve ‘noodhulp’ (een van de twee huidige taken), probeer bruggen te bouwen tussen Bruxpats en andere Brusselaars en initieer een levendig debat over de positie van Bruxpats als tijdelijke Brusselaars.
2. Verbreed het blikveld van “Europa” naar de “wereld”. Veel Bruxpats werken immers níet voor de Europese instellingen of de daarvan direct afhankelijke organisaties.
3. Bezie welke *nieuwe externe contacten*, bijvoorbeeld NGO’s, universiteiten, mediabedrijven als Ackroyd, koepelorganisaties als de Association of Belgian Relocation Agents, van *strategische betekenis* kunnen zijn voor het vervullen van de VBBE-missie.
4. Leg in de externe activiteiten meer accent op *bevlogenheid, kritisch debat en enthousiasmering*. Organiseer meer activiteiten met inzet van mensen buiten de politiek en de overheid, zoals uit de wetenschap, NGO’s, Bruxpats zelf en natuurlijk ook andere groepen nieuwkomers. Organiseer bijvoorbeeld rondetafelgesprekken over de positie van nieuwkomers. Probeert sportclubs te interesseren voor het organiseren van toernooien met sportclubs van Bruxpats en andere stedelingen. Probeer studentenverenigingen van de universiteiten te interesseren voor het organiseren van feesten voor Brusselse studenten en EU-stagiairs.
5. Zoek *nauwere samenwerking met de federale overheid en Europese instellingen*, niet op titel van zaken als identiteitskaartjes, voorrechten en immuniteiten et cetera, maar op de (bredere) titel van Brussel als *gaststad en internationaal visitekaartje van België*.
6. Wakker een discussie aan over een *hoofdstadsbeleid* dat de traditionele communautaire kwesties overstijgt (hoe lastig dat in België ook ligt): de ‘branding’ van Brussel als internationale stad en de noden van de stad ten aanzien van onder meer het *cultuur-, onderwijs- en werkgelegenheidsbeleid*.
7. Wissel kennis, ervaringen en ideeën uit met *andere internationale gaststeden in Europa*, waaronder ook over de voorrechten en immuniteiten.
8. Bundel de krachten met de *onthaaldiensten van de Europese instellingen* zoals AdmInfo.
9. Zet in op activiteiten die de politieke deelname van Bruxpats bij de aanstaande *gemeenteraadsverkiezingen* bevordert, en maak daarbij niet alleen gebruik van de kanalen van gemeenten en politieke partijen. Juist hier kan de civil society een rol spelen.
10. Denk samen met de *gewestgemeenten* na over de *eerstelijnscontacten* tussen Bruxpats en de overheid. Geef de jaarlijkse vormingsdagen voor gemeenteambtenaren een breder, wervender karakter dan het mededelen van nieuwe ontwikkelingen in wet- en regelgeving.

A. Lijst met geïnterviewde personen

Brussel

In chronologische volgorde van de interviews; namen van tweetalige instellingen in het Nederlands

Yann Gall

Verbindingsbureau Brussel-Europa, vzw

Medewerker (kamergenoot tijdens verblijf; min of meer doorlopend 'interview')

Karin Impens

Verbindingsbureau Brussel-Europa, vzw

Adjunct-directeur

Frank Lelon

Brussels Hoofdstedelijk Gewest, kabinet van Brusselse minister van Externe Betrekkingen

Adviseur externe betrekkingen

Geert De Buck

Interministerieel Comité voor het Onthaal van Internationale Organisaties (federaal niveau)

Adviseur Belgische ambassadeur internationale organisaties

Jean-François Schoonejans

Federale Overheidsdienst voor Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, directie Protocol en Veiligheid

Directeur dienst internationale organisaties en consulaten

Emmanuel de Beughem

Brussels Agentschap voor de Onderneming, departement Internationale Betrekkingen

Adviseur buitenlandse investeerders

Henri Sprumont

Europese Commissie, directoraat-generaal Personeel en Administratie, directie Statuut

Coördinator sector Voorrechten en Immunititeiten

John Stuyck

Ackroyd Publications, Ukkel

Directeur, hoofdredacteur The Bulletin

Ans Persoons

Verbindingsbureau Brussel-Europa, vzw

Adviseur

Anastacia Latsios

Adviescommissie voor Europese Aangelegenheden, gemeente Etterbeek

Vice-voorzitter

En: Multicultureel buurtontmoetingscentrum Cercle Diogène, Etterbeek

Medeoprichter en -beheerder

Chantal Brems en Frank Ilsbroux

Onthaal en Promotie Brussel

Projectmedewerker e coördinator projecten

Cyriel Drummen

Europese School van Brussel III

Onderwijzer Nederlandse sectie

Peter Kramer

Vereniging van Europese Journalisten, dagelijks bestuur

Secretaris-generaal

Carlo Luyckx
Verbindingsbureau Brussel-Europa, vzw
Directeur
En: College van burgemeester en schepenen, gemeente Sint-Gillis
Schepen Europese Zaken

Justin K. Fisher
International Protestant Church of Brussels
Dominee

Mary-Anne Hodru
Association of Belgian Relocation Agents
Voorzitter

Reinoud Magosse
Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Wetenschappen, onderzoeksgroep 'Cosmopolis: City, Culture and Society'
Promovendus

Giordano Merletti
Europese Commissie, directoraat-generaal Personeel en Administratie, directie Sociaal Welzijn
Hoofd sector AdmInfo

Catherine Dardenne, Anousjka Schmidt
Brussel Internationaal Toerisme en Conventies, sector Toerisme
Medewerkers

Valentina Bonaccorso
Journalists At Your Service (bureau ter ondersteuning van journalisten bij hun beroepsuitoefening in Brussel)
Coördinator

Jules Maaten
Europees Parlement, fractie Alliantie van Liberalen en Democraten
Nederlands volksvertegenwoordiger

Julie Cailliez
Université Libre de Bruxelles, Faculté des Sciences Sociales, Politiques en Economiques, Institut de Sociologie
Promovendus

Den Haag (beperkt aantal interviews)

Frans van Bork, Bob Lagerwaard en Geert Dijkstra
Gemeente Den Haag, bureau Internationale Zaken
Bureauhoofd, hoofd International Desk en beleidsmedewerker

Barbara Ullman
ACCESS
Directeur

Pauline Genée en John Kappert
Ministerie van Buitenlandse Zaken, desk Internationale Organisaties
Hoofd en plaatsvervangend hoofd

Wim Rutgers
West-Holland Foreign Investment Agency (WFIA)
Accountmanager

Willem Post en Geertje Jansen
The Hague Hospitality Centre (HCC)
Hoofd en persmedewerker

B. Lijst met bijgewoonde bijeenkomsten

Avonddebat ‘Comment l’Europe nous protège?’ (Frans)
VBBE en gemeente Schaarbeek
Gemeentehuis Schaarbeek, 1 december 2005

Avonddebat ‘L’Europe et ses citoyens, un monde de différence?’ (Frans)
VBBE en gemeente Elsenne
Architectuurschool La Cambre (Elsene), 8 december 2005

Europese vormingsdagen voor gemeenteambtenaren in het gewest Brussel (Frans/Nederlands)
VBBE
Europees Parlement, 13 december 2005

Bijeenkomst van de Adviescommissie voor Europese Aangelegenheden van de gemeente Etterbeek (Frans)
Gemeente Etterbeek
Gemeentehuis Etterbeek, 14 december 2005

Introductiebijeenkomst voor nieuwe medewerkers voor de Europese Commissie (Engels)
Europese Commissie
Bureau AdmInfo, 16 december 2005

C. Lijst met geraadpleegde bronnen

Literatuur

Ackroyd Publications, *Expat Directory 2005, essential contacts for Belgium’s expats*, Brussels, 2005(a).

Ackroyd Publications, *The Bulletin, Newsweekly of Europe’s capital*, December 8, 2005, number 48, Brussels 2005(b).

Ackroyd Publications, *The Bulletin Readership Survey*, Brussels, 2004.

Amersfoort, H. van, *Transnationalisme, moderne diaspora’s en sociale cohesie*, Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, Amsterdam, 2001.

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, *Mini-Bru, statistisch overzicht van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Brussel, 2004.

Casimac, *Expats in Brussels 2005-2006, the practical guide to settling and living in Brussels, sixth edition*, Brussels, 2005.

Decisio en Bureau Louter, *Internationale organisaties in Den Haag, economische betekenis*, in opdracht van de gemeente Den Haag, Amsterdam, 2005.

Dumoulin, M. e.a., *Brussel, hart van Europa: een verkennende blik op een kapitale regio*, Institut d’études européennes, Université Catholique de Louvain-la-Neuve, Brussel, 2001.

Favell, A., *Free movers in Brussels, a report on the participation and integration of European professionals in the City*, University of California, Los Angeles, 2001.

Federale Overheidsdienst voor Economie, KMO, Middenstand en Energie, *Bevolking en huishoudens: buitenlandse bevolking*, Brussel 2004.

Frissen, P., *De Staat*, Amsterdam, 2003.

Gall, Y., *Bruxelles, Région-Capitale pour 450 millions d'habitants*, Bureau de Liaison Bruxelles-Europe, Bruxelles, 2005.

Gemeente Den Haag, *Den Haag, residentie van recht en vrede*, Den Haag, 2004.

International Organisations' Staff Members in The Netherlands, *At Home in Holland ? How Staff Members of International Organisations View Life in The Netherlands*, The Hague, 2005.

Iris Consulting, *L'impact socio-economique des institutions européennes et internationales dans la Région de Bruxelles-Capitale, actualisation 2001 en prospection 2005-2011*, Bruxelles, 2001.

Magosse, R., *Branding Brussels as the Capital of Europe, activiteitenverslag juni 2003-april 2005*, Cosmopolis, Vrije Universiteit Brussel, Brussel, 2005.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (Nederland), *Kabinetstandpunt met betrekking tot het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO "Beleidskader Werving en Opvang Internationale Organisaties"*, Den Haag, 2005.

Observatorium voor Toerisme te Brussel, *Jaarverslag 2004*, Brussel, 2005.

Reijndorp, A., *Stadswijk, stedenbouw en dagelijks leven*, uit: reeks 'Reflect' NAI Uitgevers, deel 2, Rotterdam, 2004.

Steunpunt Ondernemerschap, Ondermijnen en Innovatie, *Buitenlandse aanwezigheid in Vlaanderen*, Brussel, 2004.

Termeer, C., *Configuratiebenadering en configuratiemanagement*, in: 'Dynamiek en inertie rondom mestbeleid', 's-Gravenhage, 1993.

Termeer, C., *Van sturing naar configuratiemanagement*, in: 'Sturingswaan en ontzuivering' (In 't Veld, R.), Utrecht, 1999.

Verbindingsbureau Brussel-Europa, *Jaarverslag 2004*, Brussel, 2005.

Verbindingsbureau Brussel-Europa, *Leven en werken in Brussel, vragenlijst voorgelegd aan het personeel van de EU-Commissie te Brussel*, Brussel, 1998.

Internetsites

www.xpats.com

expatriates.start.be

www.expatica.com

www.brusselnieuws.be

www.brusselsinternational.be

www.vbbe.irisnet.be

www.brussel.irisnet.be

www.diplomatie.be

www.opbrussel.be

www.eu.int

www.abra-relocation.com

www.abe-bao.be

www.brusselsreporter.org

nl.wikipedia.org

www.thehague.nl

www.thehagueonline.com

D. Lijst met gehanteerde onderzoeksvragen

Deelvragen voor de beschrijvende analyse

1. Wat wordt in Brussel verstaan onder de “internationale gemeenschap”? Hoe groot is deze en hoe is deze samengesteld naar typen internationale organisaties en overige kenmerken, zoals gemiddeld opleidings- en inkomensniveau, herkomst, privileges en gemiddelde verblijfsduur? Wat zijn overeenkomsten en verschillen met Den Haag?
2. Welke voorzieningen zijn er specifiek voor expatrianten in Brussel (wonen, cultuur en recreatie, belastingen, voorlichting/informatie/bijeenkomsten, toelating en verblijf, onderwijs, gezondheidszorg etc.)? Hoe zit dat in Den Haag?
3. Wat wordt in Brussel verstaan onder “goed gastheerschap” voor de internationale gemeenschap? Wat zijn de doelstellingen van het onthaalbeleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest? Wat zijn overeenkomsten en verschillen met Den Haag?
4. Hoe is het onthaalbeleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vormgegeven? Wat zijn de beschikbare middelen en welke maatregelen worden genomen? Wordt ook de tevredenheid van expatrianten gemeten, en zo ja: hoe? Wat zijn in dit opzicht verschillen en overeenkomsten met Den Haag?
5. Hoe kijkt men naar de toekomst? Wat zijn prioriteiten voor de toekomst? Wat zijn de groeiverwachtingen ten aanzien van de internationale gemeenschap (naar omvang en samenstelling) en hoe gaat men daar mee om? Wat is de Haagse situatie?
6. Welke partijen zijn nog meer betrokken bij de invulling van het gastheerschap? Wat is hun rol? Hoe zijn verantwoordelijkheden verdeeld tussen de gewestelijke overheid, organisaties van de expatrianten zelf óf hun werkgevers, en commerciële onthaaldiensten? Is er een gemeenschappelijk gedragen beeld van de aard en het kwaliteitsniveau van het onthaal en van ieders rol daarin, in het bijzonder van de verantwoordelijkheid van het Gewest? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen met Den Haag?
7. Op welke wijze voert het Gewest een regierol voor het onthaal? Hoe vindt afstemming met de regierol van de federale Belgische overheid plaats? Hoe is de situatie in Den Haag, in relatie tot de Rijksoverheid?

Deelvragen voor de verklarende analyse

8. Hoe gaat het Brusselse onthaalbeleid om met verschillende expatriantengroepen? Zijn duidelijke verschillen in benaderingswijze zichtbaar? Worden bepaalde groepen gezien als ‘voortrekkers’ binnen de gemeenschap en hoe krijgen die prioriteit binnen het beleid? Bestaan die verschillen en voortrekkers ook in Den Haag?
9. Wat zijn naast verschillen tussen expatriantengroepen gemeenschappelijkheden binnen de internationale gemeenschap? Welke aanknopingspunten biedt dat voor het Brusselse onthaalbeleid? En in Den Haag?
10. Welke verklaringen voor verschillen en overeenkomsten (deelvragen 1 t/m 7) kunnen worden gevonden in de structuurkenmerken van de internationale gemeenschappen van Brussel en Den Haag?
11. Welke aanwijzingen zijn er voor de invloed van de organisatie- en cultuurkenmerken?
12. Hoe kijken Brusselse expatrianten aan tegen hun verblijf in hun gaststad? Zien zij zich vooral als Brusselaar temidden van andere Brusselaren, of lid van een relatief besloten internationale gemeenschap? Welke rol spelen hun plek van huisvesting, hun voorzieningen en hun spreektaal daarin? Hoe ligt dat in Den Haag?
13. Hoe kijkt de Brusselse bevolking aan tegen de expatrianten? Zien zij hen als Brusselaars of als besloten gemeenschap? Welke rol spelen hun huisvesting, voorzieningen en taal daarin? Hoe ligt dat in Den Haag?
14. Voert het Gewest actief beleid om de internationale gemeenschap meer/hechter deel te laten uitmaken van de Brusselse samenleving? Hoe wordt in de gewestelijke politiek daar tegenaan gekeken? Hoe is dat in Den Haag?
15. Worden in Brussel de ontwikkelingen in het onthaalbeleid van andere internationale steden gevolgd? Welke rol spelen concurrentieoverwegingen en –verwachtingen in het onthaalbeleid? Hoe is dat in Den Haag?

Deelvragen voor de beschouwing

16. Welke bijdrage leveren de drie theoretische denklijnen uit de Metropoolopleiding aan een beter begrip van de positie van de expatrianten en de karakteristieken van het onthaalbeleid in Brussel en Den Haag?
17. Welk oordeel kan op grond van de theoretische denklijnen worden geveld over de zin en effectiviteit van het onthaalbeleid in beide steden?
18. Welke overeenkomsten en verschillen tussen beide steden zijn het meest opvallend en waarom?
19. Wat kan Den Haag van Brussel leren? Wat kan Brussel van Den Haag leren? Op welke punten zou nadere uitwisseling van kennis en ervaringen tussen beide steden meerwaarde kunnen hebben?